

TOPONIMIE RETOROMANĂ

Ovid DENSUSIANU
Universitatea din București

Curs ținut la Universitatea din București în 1915. Publicat cu un studiu introductiv, note și indici de **Liviu Onu** și **Magdalena Popescu-Marin**, București, 2013.

Introducere

Încă din anul 1973, cei doi lingviști prieteni, profesorii Liviu Onu și Augustin Maissen (nativ român, profesor în Carolina de Nord, SUA) împreună cu subsemnata plănuiserăm să publicăm cursul ținut în 1915 de Ovid Densusianu la universitatea bucureșteană despre toponimele retoromane, culese cu migală de autor, în timpul vizitelor sale în regiunea Engadina de Jos (cantonul Grisons) din Elveția și prelucrate în funcție de interesul prezentat pentru domeniul romanic și cu precădere pentru cel românesc. Urma ca Liviu Onu (reputat filolog, bun cunoscător al manuscriselor lui Ovid Densusianu, a cărui corespondență a publicat-o în mai multe volume), cu ajutorul bibliografic retoroman al cercetătoarei Magdalenei Popescu-Marin, să pună la dispoziția lui Augustin Maissen textul cursului și studiul său complet pentru a fi traduse în sursilvană și engleză cu scopul de a fi publicate în străinătate. Din păcate, timpul nu a așteptat. Profesorul Augustin Maissen s-a stins din viață în anul 1992, după o boală îndelungată și necruțătoare, iar profesorul Liviu Onu în anul 2002, înainte de a-și fi desăvârșit cercetările, dar lăsând numeroase note și însemnări pe baza cărora încercăm acum să restabilim unitatea investigațiilor sale și să comparăm contribuția lui Ovid Densusianu în domeniul toponimiei retoromane cu alte contribuții mai recente.

Cursul de *Toponimie retoromană*, ținut de Ovid Densusianu în fața studenților săi, în luna mai 1915, la Facultatea de filosofie și litere a Universității din București, este alcătuit din trei lecții.

Ca marea majoritate a cursurilor romanistului bucureștean, și acest curs a fost editat, sub formă litografiată, de către unul dintre studenții lui Ovid Densusianu. Spre deosebire însă de celelalte cursuri litografiate, acesta a fost publicat, nu ca o lucrare autonomă, ci ca un apendice la cursul fundamental al profesorului, din anul școlar respectiv, curs apărut în format 17/ 21 cm, cu următoarele date pe foaia de titlu: „Prof. OVID DENSUSIANU, *Curs de morfologie romanică* pe anul 1914 – 15. Rezumat de stud. D. Mărcăneanu. [București, 1915].” Lucrarea conține : 1 f. + 477 f. Litografia este realizată după manuscrisul editorului. Ciclul de lecții intitulat *Toponimie retoromană* se află la p. 408-477.

Cursul de morfologie romanică este format din 17 lecții, ținute de Ovid Densusianu între 14 XI 1914 și 8 V 1915, iar cel de *Toponimie retoromană* conține lecțiile din 5, 22 și 29 V 1915. Lecțiile au o numerotare unitară, cu cifre romane: I-XVII, respectiv XVIII-XX.

Cursul de toponimie retoromană este anunțat în finalul ultimei lecții (XVII) a cursului de morfologie romanică în următoarea formulare: „Vom trece acum la cercetarea câtorva probleme de toponimie retoromanică. Și dat fiind și numărul restrâns de lecții ce ne-au mai rămas, vom căuta să expunem ceea ce e esențial și ceea ce va putea arunca o oarecare lumină asupra unor puncte de filologie ce prezintă tot interesul” (p. 407).

Menționăm că Ovid Densusianu acordă aici termenului de *filologie* o accepțiune foarte largă, curentă, de altfel, în vremea aceea, în Europa.¹

În ediția de față, prezentată ca autonomă, am renunțat la indicația *Partea II*, care precede titlul cursului de *Toponimie retoromană* de la p. 408. S-au omis, de asemenea, ca nesemnificative, cifrele prin care sunt notate cele trei lecții (XVIII-XX).

Ne-am dat seama că „rezumatul” – de fapt notițele de curs ale studentului D. Mărăcineanu – nu a fost revăzut de autor, căci textul litografiat conține numeroase inadvertențe grafice, ortografice, lingvistice, de conținut și stilistice, pe care le atribuim editorului, fără nicio urmă de îndoială.

Întrucât ediția de față se adresează nu numai specialiștilor, ci și unui cerc larg de oameni de cultură, am considerat că avem o datorie de onoare față de memoria marelui lingvist român, Ov. Densusianu, nu numai să actualizăm ortografia, ci și să eliminăm, pe cât posibil, inadvertențele găsite în notele de curs, atrăgând însă atenția asupra lor.

Sub raportul criticii textuale, textul litografiat de D. Mărăcineanu are valoarea unei copii manuscrise. Este vorba de transcrierea propriilor note, luate la un curs universitar, în vederea difuzării lor. Admitem că, transcriindu-și însemnările, D. Mărăcineanu a dezvoltat unele notații telegrafice și a încercat să acorde o structură unitară abrevierilor, ca și expunerii generale. Cum se întâmplă în majoritatea cazurilor de acest fel, într-o asemenea „copie”, pe lângă particularități de limbă caracteristice copistului, s-au strecurat, fără îndoială, și unele erori. Este dificil de delimitat însă, în cazul de față, primul strat de erori – anume acelea comise în actul receptării și înregistrării mesajului oral al lui Ovid Densusianu – de cel de-al doilea strat de erori – acelea adăugate în pregătirea textului pentru difuzare. De altfel, această delimitare a straturilor de erori nu mai are în prezent nicio importanță. Noi am încercat să depistăm și să corectăm erorile în bloc. În felul acesta, ediția noastră este o ediție diplomatică pe care am corectat-o în spiritul indicațiilor consacrate deja în critica textuală.²

Dacă în editarea unui text vechi, care nu s-a păstrat în autograful autorului sau traducătorului, text care prezintă un interes major și sub raport lingvistic, editorului, care a reușit să delimiteze limba copistului de cea a autorului (respectiv a traducătorului), nu-i este totuși îngăduit să modifice limba versiunii de bază pe care se întemeiază ediția sa³, în cazul unor opere științifice moderne, elaborate de specialiști bine cunoscuți, dar transmise în versiuni cu evidente modificări lingvistice ale textului original (mai ales fonetice și morfosintactice), datorate unor „editori” grăbiți, nepregătiți sau neglijenți, este firească schimbarea atitudinii din partea celor care îngrijesc o ediție

¹ Vezi Ov. Densusianu, *Opere*, ed. îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb. I. *Lingvistică*. București, 1968, p. 17 și 33-50. Cf. Elena Barborică, Liviu Onu, Mirela Teodorescu, *Introducere în filologia română*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1978, p. 7-13.

² François Masai, *Principes et conventions de l'édition diplomatique*, în „Scriptorium”, t. 4, 1950, p. 177-193.

³ Vezi Liviu Onu, *Limba autorului și limba copistilor în cel mai vechi manuscris al cronicii lui Grigore Ureche*, în „Analele Universității București”, *Limbă și literatură română*, anul XXII, 1973, nr. 1, p. 135-142; idem, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, 1973, p. 313-341.

științifică. Aceștia au datoria de a interveni și de a supune atenției cititorului când realizează că primul editor a alterat, într-un fel sau altul, expunerea autorului.

Ni s-a părut utilă marcarea în ediția de față a limitelor de pagini din ediția lui D. Mărăcineanu prin bare verticale duble [//] și prin reproducerea cifrelor care indică numărul paginii.

Cursul de morfologie romanică, litografiat de D. Mărăcineanu, are și o pagină de *Errata et Addenda* (p.31). Cele mai multe dintre indicațiile expuse aici privesc, de fapt, paginile destinate morfologiei romanice. Doar indicațiile de sub nr. 2 au în vedere, în general, fondul latin al limbilor romanice, deci și toponimia. Iată-le: „În privința formei de acuzativ, se știe că, în genere, în orice reconstituire de forme romanice, se pornește de la acuzativul formei tip latine, încât, oriunde se vor întâlni cazuri ca *serbatoria* > *sărbătoare*, *folia* > *foaiă*, *carraria* > *cărare* (p. 23), să se știe că sunt acuzative: *serbatoriam*, *carrariam* etc. (-m, ca și -s etc., se știe, căzuseră, încât formele fără ele reprezintă pe cele mai nouă, în prima fază a evoluției fonetice în lat. vulgară”).

O scrisoare autografă a lui D. Mărăcineanu către Ov. Densusianu, datată „R [âmnicu-] Vâlcea, 8 mai 1916, ne întărește convingerea că profesorul nu a revăzut notele de curs ale „editorului”, că litografia este executată după manuscrisul lui D. Mărăcineanu și că, aproape la un an după apariția cursului, „editorul” – sub diverse pretexte – încă nu binevoise să-i ofere autorului exemplarul rezervat pentru el: ... „Mi-a scris Papahagi că doriți să aveți cursul de vinerea pe care l-ați predat anul trecut și pe care, în înțelegere cu colegul Stoica, l-am litografiat eu. V-am păstrat un exemplar, legat; era chiar în iunie să vi-l prezint; era un elementar simț de cuviință, - însă colegul Stoica, căruia i-am împărtășit ideea, a crezut că nu ți-neți să aveți, pe lângă cursul de luna ce vi-l va fi prezentat el, și cursul de vinerea. Și astfel nu vi l-am prezentat. Acum nu-l am cu mine. Îmi veți da voie să vi-l aduc eu însumi, sau să vi-l trimit, mai târziu...” Scrisoarea se păstrează la Biblioteca Academiei din București, Secția corespondență, Fondul Ov. Densusianu și a fost publicată în vol. al treilea din *Scrisori către Ov. Densusianu*⁴. Din această scrisoare, rezultă că D. Mărăcineanu publicase *Cursul de morfologie romanică* (împreună cu apendicele său) „în înțelegere cu colegul Stoica”. Este vorba de Vasile Stoica, despre a cărui contribuție în editarea cursului menționat, nu deținem niciun fel de informații. Știm doar că Dumitru Mărăcineanu și Vasile Stoica figurează în promoția de licențiați ai Facultății de filosofie și litere din București în anul școlar 1914-1915⁵.

Biblioteca lui Ov. Densusianu, înglobată, după moartea acestuia, în patrimoniul bibliotecii Facultății de filosofie și litere – acum Facultatea de limbă și literatură română – a Universității din București, nu păstrează, în prezent, alături de multe alte cursuri litografiate ale lui Ov. Densusianu, niciun exemplar al *Cursului de morfologie romanică*. Dacă totuși D. Mărăcineanu a oferit maestrului său exemplarul promis, este posibil ca acest exemplar să fi ajuns, în cele din urmă, poate după moartea romanistului bucureștean, în alte mâini.

Exemplarul după care am reprodus textul ediției noastre se află la Biblioteca Academiei Române, București, sub cota II 513.613. Exemplarul respectiv a aparținut unor studenți ale lui Ov. Densusianu, care au dat examen chiar în toamna lui 1915 și care, pe lângă semnăturile lor (Florica Mirea, Sophie Apostol), marchează, cu date

⁴ Ediție îngrijită de un colectiv, sub redacția lui Liviu Onu, Editura Minerva, 1984, p. 114.

⁵ M. Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior*. Facultatea de filosofie și litere din București, București, 1928, p. 269.

calendaristice exacte (uneori, și cu menționarea orei), diferitele etape ale lecturii pentru examen. Adesea, semnatarele subliniază diferite părți ale textului litografiat, considerate mai importante, sau repetă, marginal, anumite elemente ale expunerii. Toate aceste însemnări, precum și semnăturile, sunt făcute cu creionul.

Notele prezentei ediții a cursului de *Toponimie retoromană* al lui Ov. Densusianu contribuie la fundamentarea bibliografică a ideilor și faptelor de limbă emise de marele lingvist lărgind, într-o anumită măsură, referirile la domeniul românesc. Aceste note scot în evidență, odată în plus, concordanțele dintre toponimia retoromană și cea românească subliniind fondul latin comun. Referirile la alte domenii romanice au un caracter sporadic.

Materialul retoroman adus în discuție de Ov. Densusianu reprezenta o noutate la data expunerii cursului, căci cercetările în domeniul retoromanisticii la noi erau ca și inexistente, iar în lingvistica străină erau abia la început. Astăzi, toponimia retoromană face obiectul unor lucrări de amploare, publicate în Elveția, pe care le-am folosit și noi din plin, citându-le de câte ori a fost cazul. Dintre toate idiomurile cunoscute ale retoromane, Densusianu era mai apropiat de partea romanșă numită ladină sau engadineză, date fiind sejururile sale în regiunea în care se vorbea idiomul vallader al ladinei, dar și faptului că ladina era, în general, mai cunoscută la noi decât sursilvana, de pildă, graiul romanș cu cei mai mulți vorbitori. La engadineză (ladină) se referea și Nicolae Iorga în studiile sale (v. *Cei mai mici frați ai noștri – romanșii ladini*), iar revista literară „Secolul XX” într-un număr (310-311-312) dedicat culturii elvețiene denumea (la p.3) secvența acordată romanșei în general prin termenul „ladină” (*Incursiuni în spațiul ladin*) și la p.208: *Explorări în spațiul ladin*, deși, cu excepția Engadinei, nici o altă regiune romanșă nu poate fi inclusă în „spațiul ladin”.

Ediția noastră se încheie cu o listă de abrevieri și cu un indice lexical.

[I.] Domeniul retoromanic a fost studiat destul de complet. Totuși, în privința toponimiei, rămân încă de cercetat unele regiuni.

Mai cu atenție a fost urmărită regiunea Tirolului, apoi cea a Grisonilor, numită de germani Graubünden.

În general însă toponimia își așteaptă cercetătorul, care să lămurească o sumă de puncte ce nu sunt încă precizate.

Dacă ne referim la celelalte domenii romanice sub acest raport, regiunile din nordul Italiei au fost și ele aproape tot așa de puțin studiate. Numai restul // [410] Italiei a fost cercetat mai amănunțit; și, în oarecare măsură, domeniul francez. Dar tot rămâne mult de spus în această privință.

Întârzierea aceasta în studiile de toponimie își are explicația ei. Numai relativ târziu, în timpurile mai noi, s-a căutat a se da o importanță studiului toponimiei, ca anexă a filologiei. Și întâmpină o sumă de greutăți:

Nu e ușor să urmărești istoria numelor unor localități, când aceste localități te duc spre prea îndepărtate timpuri, când populațiile respective ne sunt prea puțin, dacă nu deloc, cunoscute. După o ultimă analiză, ne aflăm în fața unor forme care ne arată o origine // [411] străveche, că provin din elemente anteromane, peste puțină de urmărit.

Pe de altă parte, cercetările de toponimie au avut să lupte și să lupte cu altă dificultate: nu totdeauna ne sunt date elementele necesare pentru a pătrunde în istoricul unei forme.

Prima exigență, în acest caz, e să ne referim nu numai la ceea ce putem constata pe baza materialului de azi, ci și la material[ul] din afară, la ceea ce a existat altă dată: să vedem cum se înfățișa în trecut cutare sau cutare toponimic.

Unde lipsesc probe, n-avem cum proceda.

De multe ori sunt amestecuri de altă // [412] natură etc., încât, pornind numai de la forma actuală, am fi expuși să facem greșeli.

Altă greutate în cercetările toponimice sunt particularitățile pe care le găsim ca având o viață aparte, sunt numiri care trăiesc izolat, izolat în sensul că n-au filiații mai întinse în materialul lingvistic corespunzător; - sunt forme topice pentru care n-avem mijloace de control, fiindcă nu le găsim în cercetări lexicale bogate.

Unele nume de localități n-au un înțeles propriu, nu aparțin domeniului numirilor comune, formelor curente: ne găsim în fața lor ca în fața unor enigme.// [413]

Acestea sunt dificultățile principale cu care se luptă studiile toponimice și care au împiedicat în oarecare măsură progresul acestor studii. Toponimia însă merită cea mai mare atenție, și de acum înainte filologii vor căuta să se ocupe mai de aproape de ea, cu atât mai mult cu cât acest domeniu n-are numai caracter etimologic, de simplă explicare a numelor, ci prezintă ramificații mai îndepărtate: într-o numire de localitate poți descoperi trăind anumite condiții sociale din trecut, anumite amintiri istorice; poți

ajunge apoi la constatări interesante cu privire la particularități de teren, la producții de // [414] altă dată care apoi s-au schimbat.

În afară de această importanță sociologic-istorică, toponimia are importanță și prin aceea că ne dă elemente în legătură cu particularități de fonetică etc.; de pildă, toponimia din Italia, Franța dovedește păstrarea, cristalizată în anume forme de genitiv, vocativ, care fac să vedem urmele din evoluția lor în epoca latină.

Din cele înșirate, se poate vedea de ce însemnătate sunt pentru filologie în genere studiile de toponimie în domeniul romanic.

Înainte de a urmări fenomenele filologice trase din cercetările de toponimie ce vor urma, dau câteva indicații // [415] geografice, spre a se înțelege mai bine pe ce teren retoroman ne aflăm.

[II.] Regiunea de care ne ocupăm e așezată la nordul Italiei [și în Elveția]; deși destul de restrânsă, această regiune cuprinde o varietate de graiuri foarte remarcabilă. De 20-30 de ani s-a studiat destul de bine.

Regiunea din răsărit e Tirolul. // [416] Regiunea din vest e Grisons, după termenul francez, sau Graubünden, după cel german.

Domeniul acesta, cunoscut sub numele generic de retoroman, e mai restrâns ca altădată. Romanizarea acestor regiuni era mult mai extinsă. Chiar în Tirol avem o sumă de dovezi că altădată romanizarea a fost mult mai întinsă. Teritoriul limitrof cu cel vestic retoroman, Graubünden, a fost și el altădată romanizat, așa că toată regiunea care merge spre lacul Constanța, St. Gall etc., a fost într-o vreme intens latinizată. Urme de romanizare directe, istorice, găsim până în sec. IX; // [417] grație toponimiei, putem ajunge la aceeași constatare.

În adevăr, cei care au urmărit (de 20-25 de ani încoace) teritoriul azi german St. Gall etc. au constatat existența unui important număr de numiri de localități absolut romanice, în special retoromanice, ce se apropie de dialectul vestic, retoroman, mai ales de dialectele ce se întind pe cursul Rinului.

Trecem un moment peste aceste teritorii. Să vedem cum putem constata un element retoromanic în afară de teritoriul acesta. Pentru regiunile din sus, spre lacul Constanța, sunt vreo două lucrări, nu absolut ireproșabile, dar care dovedesc o bună pregătire filologică: // [418]

1) în 1891, studiul lui Göttinger¹;

2) în 1903, și 1913, studiul lui Schlatter, *St. Gallische Ortsnamen und Verwandtes*².

III. Să vedem ce putem constata pentru aceste regiuni dispărute azi ca domeniu lingvistic [retoroman] propriu-zis, [elementele retoromane] păstrându-se doar numai în toponimice.

1) Un nume care apare de vreo două ori e **Baselgia**, numele unei localități. Nu e niciun inconvenient ca acest cuvânt să fie derivat din lat. *basilica*³. Unii propun lat. *basis*. *Basilica* poate fi mai degrabă primită, cu atât mai mult cu cât forma apare și în regiunea norditaliană de mai multe ori, - și apoi tocmai pe teritoriul unde // [419] lat. *basilica* s-a păstrat mai bine, căci în alte părți concurența cu *ecclesia* l-a făcut să dispară; *basilica* s-a păstrat în adevăr în retoromană, în Italia de nord, în dalmată și în latina balcanică.¹

Baselgia ca numire topică² se poate explica în două cazuri: fie că exista din afară; fie că chiar acolo exista o stâncă, care avea forma unei biserici.

Caracteristic e că în regiunea retoromană, propriu-zis în Graubünden, apare și azi această formă într-o localitate unde numirea a provenit de la aspectul special, pe care îl are o stâncă, zid de biserică parcă. // [420]

2) **Tschengel** (= *Čengel*) e numele unei regiuni stâncoase.¹

Dacă am pleca de la această formă, n-am putea găsi prototipul latin, chiar dacă am fi tentați să ne gândim la lat. *cingulum*; n-am găsi legătura între forma latină și cea toponimică.

Referindu-ne la Italia, forma apare în nordul Italiei; în graiul bergamasc e forma [*senč*, iar în cel veronez] *šengǵ*, cu semnificația de „șir, cerc de stânci”, sau nu numai „o stâncă izolată, proeminentă.”

Etimologia dată și pentru numele comun bergamasc, [respectiv veronez,] și pentru toponimul retoroman, e latinul *cingulum*.² // [421]

Cum s-a ajuns de la *cingulum* la însemnarea din bergamască și retoromană?

Relativ foarte ușor: lat. *cingulum* însemna „cingătoare”.¹ De la această noțiune s-a putut foarte ușor trece la cea de „șir”, dându-se acest nume unei serii, unui șir de stânci care formau un cerc, și în felul acesta s-a păstrat forma latină, cu fizionomia germană, și în regiunea St. Gall.

3) **Clus**, și în compuse *Klusalp*, sau simplu *Clus*, apare ca toponimic.

Etimologia e clară.

Trebuie pus în legătură cu latinul *claudere*. *Clus* a luat naștere de la participiul acestui verb.² // [422]

În retoromană,[în] special în Engadina (regiune care ține tot de Graubünden), are însemnarea de „țarc” sau chiar de „stână”.

Această semnificație se explică foarte ușor: la origine a trebuit să însemne *clus* „loc închis”, în special unde erau ținute oile.¹

Trebuie să plecăm de la această semnificație sau și de la alta? Pentru că în adevăr *cludere* și derivate speciale apar în toponimie și cu altă semnificație, anume:

Derivatul *clusura*² a fost dat ca nume unei localități muntoase care prezintă // [423] locuri închise, strâmtoari. *Clisura* e și la noi, [același lucru cu] *clusura*.¹

Trebuie să plecăm de la o formă sau alta.

Clus < particip. lui *cludere*, și s-a dat ca nume unui loc unde se adăposteau oile; pentru celelalte forme derivate nu putem spune ceva precis, deși se poate găsi o motivare.

4) **Cavril**. E păstrarea unui interesant derivat, pentru că în domeniul romanic s-a păstrat pe un teritoriu foarte restrâns, în italiană și provensală.²

[Lat. *caprile*] e un derivat de la *capra* și înseamnă : „locul unde se țin caprele”. // [424]

5) **Furcla**. E interesant. Urmărind, găsește cineva o sumă de localități cu acest nume ; în Italia, la noi sunt nume de localități ce corespund în parte cu cel retoroman.

Furcla presupune pe latinul *furcula*¹, - și e o denumire dată unei localități unde se întâlnesc doi munți, ceea ce dădea natural înfățișarea unei înfurcături, ca să zic așa. Apare în românescul *furcătură*, [nume] dat unor astfel de localități.²

Furcla apare însă și ca nume la localități care n-aveau această înfățișare ; acest nume e dat pasurilor etc. Aici ne găsim întrucâtva în fața altui // [425] înțeles ; lat. *furca* avea și înțelesul de „strâmtoare”¹; de aici ar porni înțelesul derivat pe care-l mai are *furcla* pe domeniul retoromanic.² Pentru localitatea în chestiune nu putem hotărî, întrucât aspectul nu îndreptățește numele.

Etimologia în orice caz e sigură.

6) **Gamatsch** (= *Gamač*), o localitate de munte.³

Pare a sta în legătură cu un cuvânt enigmatic, pentru care s-a propus un prototip *camox, -*cem*, care apare în Italia de nord și în Franța pentru noțiunea de „căprioară”.

În latină nu găsim nimic.

Toți care s-au ocupat de el, (și dl. // [426] Meyer-Lübke îl pune în dicționarul său), - admit un *camox, element preroman, al cărui acuzativ *camocem* stă la baza fr. *chamoix* și rtr. *gamatsch*.¹

7) **Quader**, pronunțat de fapt *Guoder*, e numele unei păduri; deoarece e atestat *quader* din evul mediu, ne găsim în fața unui element latin: *quadrum*.²

Legătura care există între forma retoromană și lat. *quadrum*, face să ne gândim la forma românească care a fost explicată în mai multe feluri, - unii derivând-o din tracică, alții direct din albaneză.³

Lat. clasic *quadrum* – lat. vulg. *quodrum* nu putea da în română decât // [427] *codru*.

Uo din forma retoromană nu e un indiciu împotriva; *uo* e tardiv în retoromană.¹

Ceea ce mă obligă să insist asupra formei românești în legătură cu cea retoromană e că s-a contestat cuvântului românesc originea latină.

Pedersen, acum 2-3 ani într-un articol din „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen” susținea că *codru* e [totuși] un element romanic.² Cred că putem primi această idee.

O confirmare în parte găsim în forma retoromană; cuvântul românesc are în vechea românească aceeași semnificație ca și în retoromană: „munte”, deosebit // [428] de înțelesul care predomină, „pădure”.

Noțiunea a pornit de la aceea de ceva pătrat, cum era în latină. Numele s-a dat probabil la început unei păduri care avea particularitatea de a fi în patru colțuri sau care de departe avea aspectul de a fi în patru colțuri; și numele localității din regiunea retoromană tot astfel s-a putut forma. Latinul *quodrum* e dat unor teritorii, în special cu pășuni, cari aveau totdeauna aspectul unui pătrat.

Astfel numele s-a putut aplica și la o localitate muntoasă, păduroasă.¹

8) Mai mult ca o curiozitate relevăm forma **Čup**, pe care unii o pun în // [429] legătură cu *jugum* „lanț de munți”.¹

Ceea ce e dificil din punct de vedere fonetic e prezența lui -*p*, care nu se poate explica nici pe un domeniu străin, germanizat.²

O formă ca *Čup*, *čub*, prezintă o asemănare cu rom. *jep*, plural *jepi*, pe care țărani de la munte îl cunosc. Ca nume de localitate, sunt *Jepii* din Carpații Prahovei. *Jepi* sunt acei brazi mici care cresc pe înălțimi mai mari. *Jepi*, *jep* e în legătură cu forma retoromană *čub*, *čup*. Unii caută să-l explice din *jenupere* care nu dădea decât *jneapăn*.³

E probabil din aceeași familie de cuvinte // [430] preromanice care s-au întins în domeniul Alpilor și Carpaților, și pentru care nu găsim o explicație.

9) **Rung**, **Runk**. Apare în multe părți, în special în localități unde altă dată au existat păduri, care au ars sau s-au tăiat, pentru ca terenul să fie făcut cultivabil.¹

În domeniul italian, e foarte răspândit sub forma *Ronco*.

În română avem *Runc*, constant în localități unde existau păduri și apoi au fost arse sau tăiate în scopul cultivării terenului.²

Stă în legătură cu latinul *runcare* „a plivi, a smulge”; în unele // [431] părți e redat prin *plivit* „smuls (tufișurile, măcăcișurile, pentru transformarea terenului)”.

Runcare: trebuie presupus că a existat chiar în epoca latină, deși neatestat, - un postverbal *runcus, pentru că e prea surprinzătoare coincidența aceluiași forme pe domenii așa de îndepărtate, cum sunt cel italian, retoroman și dacoromân, - și chiar în franceză sunt nume de localități la fel. Deoarece *runcare* nu e propriu-zis un cuvânt care să apară simplu (are o moștenire întinsă în domeniul romanic), trebuie admis că a existat un derivat postverbal *runcus* cu semnificația // [432] de „loc curățit” etc.; apoi s-a transmis în toate regiunile.

10) **Piz**. O formă care apare destul de des în toponimia retoromană, dată de obicei regiunilor muntoase.

Originea acestui cuvânt stă în legătură cu familia de cuvinte romanice al căror prototip e foarte ușor de reconstituit // [433] tuit, dar greutatea e că lipsește o filiație în latină; în italiană, în franceză, în Peninsula Iberică etc. sunt forme corespunzătoare, toate cu semnificația identică.

Cuvântul e sigur vechi și trebuie să aparțină domeniului comun, chiar al latinei vulgare; dar în latină nu găsim nicăieri o formă corespunzătoare.

Pe de altă parte, alături de forma substantivală, avem forme adjectivale, verbale etc. (cu înțelesul de „a înțepa”), care toate pleacă de la noțiunea fundamentală de „ascuțit”, presupunând ca temă *pikk* „ceva ascuțit” (M. Lübke).

Pot aminti că românescul *pisc* // [434] are absolut aceeași accepțiune, dar nu trebuie pus în aceeași categorie, fiindcă e slav. ¹

În ce privește numirea topică din retoromană, ea e foneticește foarte ușor de explicat. Presupune un derivat *picceus sau *picceum, care nu putea da decât *piz* (*pits*). ²

11) **Salez**.

Dacă am studia izolat această formă, n-am putea-o lămuri, pentru că n-am putea ști ce se ascunde în parte din urmă.

Gândindu-ne la derivate de la nume de plante, am pune la baza ei // [435] pe latinul *salix*; totuși la partea finală e greu să admitem un derivat de la *salix*.

Trebuie pus în legătură acest cuvânt cu altul, care apare nu pe teritoriul retoroman, ci pe cel italian, în special bergamasc: e *Saleč*; și accentul, și -*č* arată că nu poate fi derivat de la *salicetum*; acesta, unde apare, a fost tratat normal: *i* sincopat ca în orice formă identică (*vallicella* > *valcella*); totuși în italiană găsim și forma nesincopată *saliceto*, influențată de forma latină.

Cu același fonetism și cu schimbare de gen apare însă în franceză // [436] și spaniolă. În orice caz, același derivat: *salicetum*.

Românescul *sălcet* poate fi derivat de la *salce*, dar poate [deriva] și din forma latină.

Forma toponimică retoromană nu poate fi alăturată la forma latină: *salicetum*, prezentând pe *e* accentuat, nu l-ar fi sincopat, și în acest caz ar fi dat, să zic, *salze*, care însă nu apare.

Salez e inexplicabil de la *salze*.

Întrebarea totuși e, cum se poate explica numele topic din retoromană și bergamască?

Forma bergamască e neîndoios // [437] în legătură cu cea retoromană, *Salez* „sălcet”.

Dicționarele latine ne dau și forma *salictum* alături de *salicetum*, cu același înțeles.

Ne putem opri la acest cuvânt pentru a-l pune la baza formei retoromane și bergamască.

Salix, *salicem* corespunde lui *saleč* din bergamască.

Iată cum, grație acestei forme de toponimie, putem studia derivatele unei forme ca *salix*, derivate păstrate în prototipul *salic(e)tum*.¹

12) **Sassela**. E numele unei regiuni muntoase. // [438]

E un derivat din *saxum*.

De la o vreme, acest cuvânt a avut o vitalitate redusă. În română a dispărut, înlocuit de slavicul *stâncă*.¹

N-avem de-a face cu o formă diminutivală *saxellum*, sau de la un feminin *saxa* – *saxellam*, care corespunde exact foneticeste formei retoromanice?

Pe teritoriul elvețian, spre Franța, apare *Sassel*, *Sasel*, *Saisel* (la H.Jaccard, *Essai de toponymie. Origine des noms de lieux habités et des lieux dits de la Suisse romande*, [Lausanne, 1906, p. 416]), care evident reprezintă asemenea diminutive.²

13) **Valschmutt**.³ E desigur compus din două cuvinte:

a) *vallis*⁴; // [439]

b) în ce privește partea a II-a, reconstituirea poate fi mai grea; totuși putem admite că *-schmutt*¹ poate fi pus în legătură cu o temă romanică obscură în felul ei: *mutt*-², care are la bază o noțiune comună, noțiunea de „ciuntit”.

Nu trebuie să izolăm această temă de forma *mutilus*, atestat; dar forma care să aibă la bază un *mutt*-, prototipul formelor retoromană, engadină în special, și italiană, forma aceasta cu *tt* e greu de explicat în legătură cu *mutilus*. E aceeași temă, desigur, dar cum s-a putut // [440] ajunge la acest prototip latin cu *tt*, aceasta e nelămurit. Să fi existat un **muttilus* e problematic. Totuși trebuie să fi existat în latina vulgară o formă care să explice pe cele arătate.

În special în domeniul romanic apăruse tema *mutt*-, apoi a dat naștere la derivate, în italiană, retoromană, toate având la bază, cum am spus, noțiunea de „ciuntit”.

Prin urmare, un **muttus* sau cel mult un derivat **mutteus* putem admite. **Mutteus* a putut da *muts* sau *mutsch*, sau ceva // [441] corespunzător.

Asociat cu *vale*, a însemnat așadar „o vale tăiată, ciuntită”, ceva care din punct de vedere toponimic e ușor de înțeles.¹

14) O altă formă pe care o amintesc mai mult cu semn de întrebare e **Valvastur**.

Dl. Schlatter o desface în:

vallis-vastorum = „locul, valea pustiirilor.”²

Am avea un caz de ceea ce relevăm în prima lecțiune, - păstrarea unui genitiv în toponimie; asemenea genitive, atât la plural cât și [la] singular, apar destul de des în toponimia // [442] franceză, italiană, în Elveția romanică.

N-ar fi surprinzător.

Totuși în ce privește derivațiunea, suntem sceptici.

Nu vedem tocmai posibilitatea asociației între *vallis* și *vastorum*; *vastorum* pare prea forțat în întrebuintărea de aici („locuri pustiite”).

Apare ca formă savantă, *vastare*; dar *vastus* și mai ales *vasti*, *vastorum* cu înțelesul de „locuri devastate”, mi se pare o derivație forțată.

*

* *

Acestea sunt formele de pe vechiul teritoriu retoromanic din afară de cel // [443] de azi, domeniu mai întins altădată, azi germanizat, și anume spre vest de Graubünden, spre lacul Constanța, azi regiunile St. Gall etc.

[14.] Elemente romanice găsim și în afară de aceste teritorii: în cantonul Berna sunt numiri de localități de proveniență necontestat latină.

Constatări filologice se întâlnesc uneori cu cele arheologice, care au probat așezări romane pe teritoriul acesta studiat din punct de vedere filologic, studii care au dus și ele la aceeași constatare. // [444]

Părăsind aceste teritorii ce păstrează încă urme de romanitate, trecem spre răsărit în regiunea imediat vecină, pe teritoriul azi retoromanic.

Ne vom ocupa în special de toponimia domeniului cunoscut supt numele de Graubünden sau, după termenul francez, Grisons.

Domeniul acesta a fost studiat nu numai în ce privește graiul de azi, ci și cel din trecut, istoric.

Între cercetările care au îmbrățișat teritoriul retoromanic sunt unele studii care au lămurit multe probleme în legătură cu acest // [445] domeniu.

Totuși o sumă își așteaptă încă soluțiile.

Vom începe cu înregistrarea numirilor celor mai caracteristice.

15) Un nume care e dat unei trecători prin munți e **Alvra**.

Alvra nu poate fi decât *albula*, ușor explicabil din punct de vedere fonetic.

După sincopa lui *u*, *albla*, în regiuni unde apare acest nume, a trecut la *alvra*, în chip normal pe teritoriul respectiv, prin trecerea lui *b* la *v* și a lui *l* la *r*. // [446]

Forma derivă dintr-un cuvânt latin care chiar așa nu e sigur că s-a păstrat în domeniul romanic.

Aruncându-ne ochii pe dicționarul lui Körting¹ sau al d-lui Meyer-Lübke găsim un singur derivat direct din *albus* > *albulus*, *albula* > comascul *álbora*; însă d. Meyer-Lübke pune un semn de întrebare în legătură cu veneț. *álboro*, fiindcă se îndoiește de această derivație.²

Sunt încă alte forme, care însă nu reprezintă direct pe *albula*, ci se pare că sunt derivate cu sufixul *-itta*, apoi cuvântul a suferit o disimilație: *l* din silaba // [447] inițială a căzut: *albula* + *-itta* > *albulitta*, apoi, prin sincopa lui *u*, *ablitta*: fr. *ablette*, nume de pește.¹

Derivațiunea aceasta pare plauzibilă, dar oricum, chiar dacă derivatele au la bază forma aceasta, nu găsim un corespondent direct pentru *albula*, cum e cazul cu numirea topică de care ne ocupăm.

Cum s-a putut da unui munte acest nume, fiindcă trebuie să privim chestiunea și supt raportul semantic, nu numai supt cel fonetic, - ca înțeles nu e nici o dificultate: // [448] *albula* s-a putut da ca nume unui munte, care, fiind mereu acoperit de zăpadă, justifică această denumire.¹

Alpii, care e de origine celtică, e în legătură cu lat. *albus*, vor fi însemnat deci la origine „munții cei albi”, apoi „albi”.²

16) **Arsūra**. E un nume de deal, coastă.³

Etimologia e clară. Nici nu amintesc această formă pentru etimologia ei, cât pentru altă considerațiune.

E latinul *arsura*, [păstrat și în] rom. *arsură*, fr. *arsure*, care nu trebuie confundat // [449] cu vechiul francez *arseure*.¹

Arsura apare pe un întins domeniu romanic.

Forma aceasta ne atrage atenția asupra procedării pe care trebuie s-o urmeze filologia în cazuri identice.

De ce s-a dat acest nume unui loc înalt, unui deal, unei coaste?

Ce legătură poate fi între semnificația formei și particularitatea locului denumit de ea? Referindu-ne la română, ne-am putea gândi la forma dialectală *arșiță*, care înseamnă tocmai „loc sau deal ars de soare”.²

Să zicem că s-a dat acest acest nume // [450] unor astfel de localități.

Ajungem însă și la altă posibilitate, dacă cercetăm pe domenii mai întinse.

În Jaccard, *op.cit.*, întâlnim derivate de la *arsus*.¹

Jaccard observă că numirile s-au dat unor locuri șese, sau dealuri, azi locuri de pășune, sau unor locuri cultivabile azi, iar altădată foste păduri, acum arse spre a se câștiga teren pentru agricultură.

În trecut, când despăduririle se făceau mai intens, lucrul era posibil. Despădurirea se făcea pe două căi: // [451] sau se tăiau, și atunci terenul despădurit se chema *runcus*; sau se ardeau, și atunci terenul despădurit în chipul acesta se numea *arsura*.

Dacă pentru regiunile pe care le indică Jaccard îndoială nu poate fi, după cât ne asigură dânsul, atunci ultima explicație e cea plauzibilă.

N-am găsit alte indicațiuni istorice, dacă localitatea era atestată și în trecut cu acest nume, dacă de fapt erau păduri pe acolo care să fi fost arse.

Ținând seamă de toate aceste motive, // [452] cu toată posibilitatea constatată la Jaccard, nu putem preciza care din cele două explicațiuni poate fi cea adevărată.

Problema rămâne de rezolvat.

17) **Boairo**. E sigur derivat din lat. *bovem*, și anume un derivat care trebuie să fi fost *bovarium*.

Alături de *bovarium*, a putut fi și un neutru plural corespunzător *bovaria*, cu semnificația de „locuri unde se țineau boii”.¹

Asemenea formații de la nume de animale se întâlnesc în toponimie. // [453] De la *capra* s-a format *capraria* „loc de ținut caprele”¹; de la *vacca* s-a format *vaccaria* „locuri unde se țin vacile”² ș.a.m.d.

Asemenea forme apar foarte des în toponimie.

De relevat că pe domeniul român avem forma *Văcare*³; dar *Căprare* nu.

Aceste derivate cu *-aria* au mers și mai departe: primind sufixul *-icia*, au înmulțit primele derivate; astfel avem *vaccaricia*, *capraricia*, care au reflexe în dacoromână: *căprăreață*, se zice în Transilvania locurilor unde se țin caprele⁴; // [454] *văcăreață*.¹

În retoromană, asemenea derivate sunt foarte răspândite.

Revenind la forma retoromană de unde am pornit, forma latină corespunzătoare e un **bovarium*, care putea da normal în retoromană *Boairo*.

18) **Cuira**. Franc. *Coire*, în regiunea Grisons.²

E lat. *cūria*, care, cum se știe, avea multe înțelesuri. În fond, se reducea la noțiunea principală de „sediul unei autorități (administrative, ecleziastice etc.)”. Prin urmare, *Curia* a fost dat ca nume în epoca latină unui oraș din regi // [455] uinea Graubünden unde, în adevăr, era un sediu administrativ de felul organizării romane de pe atunci. Cuvântul a persistat în evul mediu poate datorită și faptului că la autoritatea administrativă s-a adăugat și cea ecleziastică.¹

Din punct de vedere fonetic, *cuira* reprezintă fonetism normal.

Merita și acest cuvânt să fie relevat, pentru raritatea lui.

Nu-mi aduc aminte să mai apară în toponimia sau în limba curentă retoromană vreoa urmă de asemenea fonetism normal. // [456]

29 mai 1915

O constatare ce se impune în deosebitele cercetări pe domeniul retoromanic din punctul de vedere al toponimiei, e că latinul *saxum* nu s-a putut menține.¹ El a fost înlocuit prin alte forme, unele de origine străină.

Relevăm una din asemenea forme străine care au alungat pe cea latină.

19) În toponimia retoromană întâlnim foarte des, fie simplu, fie asociat, termenul *crap*, cu înțelesul de „stâncă, stânci”.² O altă formă cu aceeași semnificație // [457] e, în engadină *crappa* „stânci”¹.

Amândouă formele evident că nu pot fi izolate de italianul *greppo*, care are aceeași semnificație.²

Avem de-a face cu un cuvânt care a lăsat urme și în toponimie.

În privința originii, părerile sunt împărțite:

- unii cred că e de origine celtică³;
- alții s-au gândit la o derivare germanică, la baza căreia pun tema *krap-* care cuprinde noțiunea de „ghiară”, de unde noțiunea de „ceva ascuțit”, care se găsește și în noțiunea „stâncă”.

Nici această etimologie germanică nu e sigură. // [458]

În aceleași regiuni unde apar *krap*, *krepo* cu înțeles de „stâncă”, găsim și forma cu înțeles de „ghiară”. Și e greu să admitem că aceeași formă a stăruiet cu înțelesuri deosebite.

La urma urmei, din punctul de vedere al înțelesului, obiecțiunea nu e așa de greu de înlăturat. Totuși problema e încă nerezolvată.¹

20) **Davos**. E cunoscut în unele [denumiri de] localități, [dintre care mai ales pentru o] stațiune climaterică.²

E o formă care trebuie să ne oprească un moment.

Deși ușor de explicat, fiindcă exact această // [459] formă circulă în engadină ca adverb¹, totuși tocmai e cazul să ne explicăm cum un adverb (sau locuție adverbială, cum era de fapt la origine) a putut fi întrebuițat ca toponimic.

Davos, în adevăr, e un adverb (și totodată prepoziție) foarte curent în engadină, însemnând „îndărăt”, „dindărăt”.

Opusul lui e *davont*, care înseamnă „înainte”.

Etimologia pare clară. E compus din *de* + *versus*.

D. Meyer-Lübke pune *vorsus* în loc de *versus*, - *vorsus* prezentând fonetismul arhaic, iar *versus* o evoluție mai târzie.³

Ceea ce poate pune la îndoială directa // [460] derivație din *vorsus*, e faptul următor:

În restul domeniului romanic nu e nicio urmă de păstrare a unui astfel de arhaism fonetic; apare pretutindeni cu vocala *e*, nu *o*. Și pare cu totul anormal să presupunem persistența numai în retoromană a formei cu *o*, *vorsus*, pe când aiurea s-a păstrat cea cu *e*, *versus*.

Sigur că, în partea a doua, forma e latină.

Presupunem că și în retoromană a existat forma *de* + *versus* și că, [aceasta fiind] atonă în frază, *e* a fost asimilat de labiala precedentă, astfel că *daves*, rezultat din lat. *de* + *versus*, a trecut la // [461] *davos*¹.

Dacă totuși forma nu poate fi explicată, rămâne să vedem cum acest adverb-prepoziție a dat nume unei localități.

Tot în toponimia retoromană găsim pe *davos* alăturat pe lângă alte cuvinte, ca *val: Valdavos*. După cum întâlnim forme ca *Valdavos*, tot așa întâlnim forme ca *Valdavont*.

Și atunci ne explicăm pe *Valdavos*.

A fost probabil întâi *val davos* și *val davont*, în care se vede funcția de adverb a lui *davos* și *davont*. // [462]

Ele au fost asociate și la alte substantive.

Din asemenea formații, de la o vreme s-a izolat și a rămas *Davos*, ca substantiv aparte.

Ca să existe *val davos*, a trebuit să existe și *val davont*: „valea dindărăt”, „valea dinainte”; partea dinainte a văii era *val davont*, cea din extremitatea ei, *val davos*, de dindărăt.

Azi la *Davos* totuși nu există nicio urmă de existența vreunei localități *Valdavont*.

Se poate și altceva, anume că, după dispariția lui *Valdavont*, admitând că a existat în adevăr, corespondentul lui, // [463] *Val davos*, s-a izolat și, atunci, nemaifiind nevoie de alăturarea subst. *Val* pentru precizare, întrucât opusul respectiv se pierduse, *Davos* a rămas izolat, ajungând nume propriu.

Această presupunere n-o dăm decât ca presupunere; nu e ceva absolut sigur; au putut interveni și alte împrejurări.

Nu e mai puțin adevărat totuși că toponimia ne descoperă anume lucruri interesante ce-și așteaptă lămurirea.

21) Un cuvânt, curios într-o privință e **Ferporta**. Nu poate fi decât latin.¹

Ca înțeles, înseamnă „strâmtoare // [464] în munți”, „porți de fier” (Cf. la noi *Porțile de Fier*¹).

Dacă e să descompunem cuvântul, avem *ferrea* + *porta*; se admite și *ferreum* + *porta*, ceea ce însă e inadmisibil pentru divergența condițiilor morfologice. *Ferrea* e păstrat în engadină ca substantivizat, sub fonetismul *fiergia*, cu înțelesul de „legături de fier, cătușe”.²

Cuvântul se întâlnește și în italiana dialectală, cea din sud în special.³

Aceeași formă *ferrea* apare deosebită ca fonetism într-o parte și într-alta: apare *fer* în toponimie, *fiergia* în limbă.

Nu ne putem totuși îndepărta de la etimologia *ferrea* + *porta*. // [465]

De ce *ferrea* din *ferporta* n-a evoluat mai departe la *fergăporta*? Probabil fiindcă era în compunere cu *porta*, și poate sub influența subst. *ferrum*, întrucât își va fi pierdut semnificația adjectivală.

Era interesant de relevat și această formă, care dovedește păstrarea pe domeniul romanic a adjectivului latin *ferreus*.

22) **Giumel** (= **Ĝumel**). Forma nu apare singură, ci asociată pe lângă *piz*: *Piz-Ĝumel*, însemnând „vârf bifurcat, cu două ascuțisuri”.¹

Ĝumel reprezintă foarte bine pe latinul *gēnellus*.²

Prezența lui *u* e întrucâtva suprin // [466] zătoare. A trebuit într-o vreme să se fi zis *Ĝemel*, însă sub influența labialei *m* următor, vocale a e a fost labializată și astfel s-a ajuns la *Ĝumel*.

În foarte multe părți, unde e păstrat, apare cu aceeași particularitate: it. *giumela* < *gemella*, fr. *jumeau* < *gēnellum*.

E un caz de persistență a unei forme latine cu labializarea pretutindeni a vocalei.

Fenomenul de labializare în aceste condiții e, ce-i drept, destul de răspândit, dar nu e un caz care să fi suferit, ca acest cuvânt, aceeași transformare fonetică pe tot teritoriul romanic, fără păstrarea fonetismului primitiv.¹ // [467]

23) **Grum**. Apare de multe ori însemnând dealuri mai mari ori mai mici.¹

E latinul *grūmus* „ridicătură de pământ, movilă”.

Ca formă simplă, apare în it., pg., sp. *grumo*², apoi cu diferite aspecte de derivate, de la lat. *grumulus* (cf. fr. *grumeau* etc.), pretutindeni însemnând „bulgări de pământ”.³

În legătură cu *grumus*, putem aminti că în toponimie forma probabil a avut o extensiune mai mare.

Și pe domeniul nostru sunt urme de păstrare nu a simplului *grumus*, ci a unui derivat.⁴

Într-un text avem *grumura*⁵ cu înțelesul // [468] de „a îngrămădi, a face o grămadă”. Cuvântul, fie ca derivat verbal fie ca simplu, a trebuit să aibă o circulație mai mare decât azi; azi doar aromâna mai păstrează o urmă în *grumur*.¹

În toponimia Transilvaniei, spre sud-vest, apare o formă *grumul'eu*, dată ca nume unei stânci, mai curând unei prelungiri de munte terminată printr-o stâncă; apoi în limba curentă însemnând „movilă”, avem două forme, *grumul'eu* și *grumud'eu*.² Primitivă pare forma *grumul'eu*. Oricum, se vede o perturbare: *grumud'eu* nu poate deriva de la *grumul'eu*. A trebuit să existe o formă primitivă // [469] care să fi urmat evoluții deosebite: *grumul'eu* se poate explica dintr-un *grumur'eu* = arom. *grumur*, care dovedește că forma a trebuit să existe și în dacoromână. *Grumureu* > *grumul'eu*, prin disimilație. Forma a doua, *grumud'eu*, a suferit probabil o înrâurire străină, o contaminare; n-am putea spune care e cuvântul străin: *grămadă* sau slavicul *gromada*?

E ceva, dar neconcludent.

Interesant de constatat e că în legătură cu forma retoromanică, apar în toponimie și derivate care, date fiind noțiunile ce exprimă (în legătură cu ocupații de căpetenie), era natural să se // [470] păstreze.¹

24) **Gorgett, Gargett** „loc stâncos, strâmtori”.

E clar că avem de-a face cu două forme care trebuie să aibă un punct de contact.

De unde una și cealaltă?

Plecând de la *gorgett*, explicația e ușoară.

E lat. *gurga*, formă feminizată [din *gurgēs*, *-itis* s.m.,] păstrată în fr. *gorge*, v. it. *gorga*²; iar *gurga* + *-itta* > *gurgitta*.

Afară de semnificația obișnuită, în toponimie e foarte des aplicat la numiri de defileuri, strâmtori.³

Partea întâi a formei *gargett*, silaba *ga*, desigur că nu poate fi explicată din silaba corespunzătoare a formei latine, sau din // [471] *go-* a celeilalte forme retoromanice; *gu-*, *go-* nu puteau da *ga-*.

Trebuie totuși să fie o legătură între ele.

Și în forma a doua, *gargett*, putem presupune că silaba inițială era *ga*; însă datorită imixtiunii cu alte forme, *ga-* > *go-*.

O punem în legătură cu forma dialectală *gârgoloț*, *gârgăloț*, de care ne-am ocupat anul trecut¹ și care am văzut că are o familie așa de întinsă; am admis atunci la baza tuturor formelor o temă *garg-*, asemănătoare cu *gorges*, cu înțelesul de „gât, gâtjej”. // [472]

Acest *garg-*, care e așa de răspândit pe întreg domeniul romanic, se poate să fi avut la origine amestecuri cu *gorgett* și să-l fi influențat în sensul schimbării vocalei.¹

Ca să admitem un *gargitum*, e mai greu; *gar-* nu apare păstrat ca atare. Primitiv deci era *gorġett*, apoi sub influența derivatelor de la tema *garg-*, și-a alterat fonetismul ajungând *garġett*.

25) **Presul, Prăsura**. Înseamnă: „locuri cu păduri, unde se taie sau s-au tăiat lemne.”² // [473]

Plecând de la forma întâi, nu putem explica originea.

În forma a doua fonetismul e normal: *prehensura* > *pre(n)sura*, însemnând „locul de unde se pot lua lemne, fără oprire din *partea administrației*.”¹

De la *presura* s-a putut ajunge la *presul* prin disimilația lui *l*.²

Putem adăuga că, în afară de forma aceasta, apare un compus *Amplasur* < *im* + *pre(n)sura*.³

Dealtminteri toponimicele cristalizând prepozițiuni, fie ca *im* sau altele, sunt foarte răspândite // [474] în toate teritoriile romanice în general.

26) **Tscherva (= Červa)**. E o formă interesantă.

Pe când *cervus* s-a păstrat foarte bine în domeniul romanic, *cerva* a avut o vitalitate foarte redusă, stăruiind doar în Italia, [în Elveția romanșă precum și pe teritoriul dacoromân] și în Peninsula Iberică (*cerva*).¹

În celelalte regiuni, cuvântul a fost înlocuit pe două căi:

- a) prin derivații proprii de la masculin, ca în rom., unde în v. rom. și dialectal, în literatura populară (prin // [475] colinde etc.), era *cerboai*, *cerboanie*, de unde azi s-a generalizat *cerboaică*;
- b) impunerea termenului străin pentru exprimarea genului [feminin al] unor substantive: fr. *biche*, rom. *ciută*.

Astfel, prezența lui *cerva* pe teritoriul retoromanic arată că și aci a trebuit să existe femininul *cerva*, și că s-a putut menține doar în toponimie¹; de altfel, numai dialectal se mai aude.

O problemă interesantă se poate urmări în această privință: urmărind evoluția morfologică din latină // [476] în romanică a anumitor forme, să se precizeze în ce condițiuni s-a pierdut cutare sau cutare formă.

Apoi, în privința numelor de animale, cum se face că unele s-au menținut numai sub o formă, cea pentru masculin, iar cea pentru feminin a dispărut?

Era natural ca formei masculine să-i fi corespuns echivalenta de genul feminin.

[V.] Încheiem¹ scurtul curs de toponimie retoromanică, accentuând încă o dată asupra însemnătății lui.

N-am avut intenția să-i dăm // [477] o dezvoltare mai mare². Nici timpul nu ne îngăduia.

Am voit totuși să prezint³ câteva fapte caracteristice care să dea în liniamente generale conștiința valorii studiilor de toponimie. Și am văzut cum, în anume puncte, ea vine să arunce oarecare lumină asupra unor probleme ce se referă nu numai la partea specială filologică, ci și la raporturi istorice de viață.

NOTE

418 : 1. W. Göttinger, *Die romanischen Ortsnamen des Kantons St.Gallen*. Inaugural-dissertation. St.Gallen, 1891 (abreviat aici: Göttinger, 1891).

2. Theodor Schlatter, *St. Galische romanische Ortsnamen und Verwandtes. Beiträge zur Ortsnamenkunde des Kantons St.Gallen*. 1. und 2. Heft. St.Gallen, 1903 (I), 1913 (II); abr. Schlatter, I, respectiv II.

3. Pentru etimologie și pentru răspândirea lui *basilica* în România, vezi REW₃, nr.972 și, mai recent, Alexi Decurtins, *Lexicon Romontsch Cumparativ. Sursilvan – Tudestg*, Cuera [2012]; abr. Decurtins, LRC. Menționăm aici reflexele: română *baselgia* (sursilv., surmir., engad.), v. ven. *baselega*, Valtellina, ticin. *baserga*, *baselga*, *bazelga* „biserică reformată”, vegl. *basalka*. Pentru corespondentul românesc *biserică* (< lat. *basīlica*), vezi și CDDE, nr.161; DHLR I, în Op., II 224; DA s.v. *biserică*.

419: 1. Pentru concurența dintre *ecclesia* și *basilica* în România, vezi, printre altele: Paul Aebischer, *Basilica, Ecclesia, Ecclesia, étude de stratigraphie linguistique*, în RLIR, XVII, 1963, p. 119-164; idem, *Linguistique romane et histoire religieuse*, Abadia de San Cugat del Vallés, 1968. Cf. Decurtins, LRC pentru fr. dialectală *basoche* s.f. (< lat. *basilica*).

2. Pentru răspândirea lui *Baselgia* ca toponim, la retoromani, vezi: R.von Planta - A.Schorta, *Rätisches Namenbuch*, Band I (Materialien), Bern, 1939; Band II (Etymologien), Bern, 1964, p. 36; abr. Planta-Schorta, *Rät. Nam.* I-II (numeroase atestări pentru termenul simplu, pentru compuse și pentru derivate); A.Widmer, *Die Tavetscher Orts-und Flurnamen*, în *Sedrun – La Tuatschina*, Sedrun, 1977, p. 4-65, abr.Widmer, *Tavetsch*, p. 46; Alexi Decurtins, *Ils nums locals da Laax*, în vol. *Laax. Ina vischnaunca grischuna*, Laax, 1978, p. 167. Cf. H. Jaccard, *Essai de toponymie. Origine des noms de lieux habité et des lieux dits de la Suisse romande*, Lausanne, 1906, p.26; abr. Jaccard, *Essai (Basuges: toponim în Elveția romandă)*. Pentru *Biserică* (cu compuse și derivate) ca toponim pe teritoriul românesc, vezi Iorgu Iordan, *Toponimia Românească*. Editura Academiei, 1963, p. 232, 306 (abr. Iordan, T.).

420: 1. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 93: toponimul este frecvent atestat, în diferite variante fonetice: *Tschengel*, *Tschaing(h)el*, *Schangel*, *Tgenghel*, *Scengh* etc.; morfologice: *Schengels*, *Tschengels*, *Schangels*, *Tschaichels* etc.; de asemenea în sintagme (cu adj., prep.), în derivate; Widmer, *Tavetsch*, p. 7 (*Tschainghels*); Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 181 (*Tschengel la Fueina*, *Tschengel dils Tschancs*); Vieli-Decurtins, VRST, p. 822 (înregistrează varianta *Las Dunschalas* „Tschingelhörner”). Cu privire la răspândirea variantei *Tschingel*, vezi H. Schmid, *An der Westgrenze des Rätoromanischen*, în „Vox Rom.”, 39, 1980, p. 155-158. Pentru toponimul românesc corespunzător, *Chinga* (cu compusele), vezi MDGR, II, p. 371.

2. REW₃, nr.1928 (printre reflexe sunt citate și ticin. *šenğ* „von Felsen umgebene Weide”, bergam. *senč*, veron. *senğo*).

421: 1. Pentru rom. *chingă* (< lat. *cingula*), vezi DA, s.v. *chingă*; CDDE, nr. 350.

2. REW₃, nr. 1967 (*claudere* „schliessen”, 1973 (*clausum* „eingeschlossen”).

422: 1. Schlatter I, p.23 citează pentru română sbst. *clos*, *clus*, *claus* „țarc, stână”; în engad. *clüs* „Eingang; Baumgarten”; *schuset*, *schusott* „Pferch, Hürde für allerlei Vieh”; p. 22-26: toponimul *Klus*; p.24: *Klusalp*. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 98, citează română. (engad.) *clüs*, (sursilv.) *clis* „eingezäunte Wiese”; topon. *Clis*, *Clius*, *Cleus*, *Clois*, *Cleis*; *Frust la Cliusa*, *Verclisa*, *Ova da Clüsa* etc. Vezi și Widmer, *Tavetsch*, p.11: *Clis* (nume de livezi); Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 165: *Cleus*, *Clius*. Cf. Jaccard, *Essai*, p. 96: în toponimia romandă, *Clos* (*Cloux*, *Cluds*), *Cluse*. Pentru apelativele din sursilv., cf. Vieli-Decurtins, VRST, s.v. *claus*, *clis*; din engad., cf. și Peer, DRLT, s.v. *clos*, *clüs*.

2. REW₃, nr. 1974 (*clausūra* „Verschluss”). Schlatter I, p. 24-25, citează, în Tirol: *Clesura* (< lat. *clausura*), *Clusura*, *Glasiir*, *Lasür*, *Glausurawaldes*, *Glasurertobels*; *Pro Cluseiras daveins*. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 98, explică varianta română *Clisura* (atestată în Ramosch) din *Clis* + prep. *sura* (< lat. *supra*); ib., derivate în *-ura*: *Clusera*, *Giüsüra*, *Clüsüra* etc.

423: 1. Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ed.VI-a, [Craiova, 1929] înregistrează termenul geografic *clisură* „strâmtoare”, absent în DA și în Iordan, *T.*, cu citatul: *Clisura Cazanelor din Banat*. Mai interesant, Șăineanu menționează numele unui mic oraș din Macedonia, locuit în cea mai mare parte de aromâni, *Clisura (Vlaho)*.

2. REW₃, nr.1653, s.v. *caprile* „Ziegenstall”, atestă numai it. *caprile* și log. *kabril*. Jaccard, *Essai*, p. 88-89, înregistrează, în Elveția romandă, toponimele *Chevril*, *Chavril*. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 76, arătând că lat. *caprile* „lipsește astăzi ca apelativ”, în română, consemnează toponimele: *Carfil*, *Carfil tobél*, *Planguarils*, *Carfrils*, *Carfrils*, *Chavrigls*, *Cavril*, *Foppa Tgavregl* (pentru această variantă: „eventual -EOLU”); în documente, începând cu sec. al XIV-lea: *Gafrilbach*, *Spitzbach Tauarillen*, *Punt da Caffrils*, *Val da Chavrigls*. Cf. Schlatter I, p. 45: *Cavril*. Vezi și MDGR, II, p. 165-167, 287-289, toponimele românești de tipul *Capra* (cu derivatele).

424: 1. REW₃, nr. 3593, s.v. *fürca* „Gabel”, înregistrează și reflexele derivatului în *-ula*.

2. Vezi MDGR, III, toponimul *Furcătura* (p.448), dar și *Furcătura*, *Furciturile* (p. 449); CDDE, nr. 696: *Furcătură* (în Banat) „bifurcation d’une chaîne de montagnes”; Densusianu, *Ț.H.*, p. 67: topon. *Furcătură* (la Clopotiva și la Grădiște) < lat. *FURCATURA (vezi și p. 64); Iordan, *T.*, p. 357, 453, 511: *Furçoara*; p.511: *Furcătura*, *Furciturile*, *Dealul Furciturilor*, *Furcătura*, *Furcăriile* (aici și topon. *Furca*, *Furca Moiseștilor*, *Piscul Furcilor*).

425: 1. Sensul acesta s-a păstrat în topon. *Furca* „der große Paßübergang zwischen Uri und Walis...” (Widmer, *Tavetsch*, p. 8).

2. Sensul derivat este atestat în apelativul român *fuorcla* (< lat. *furcula*) „Bergübergang, Paß” (Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 156), „Bergjoch, sattelförmiger Bergübergang” (Peer, DRLT, s.v.), „siala, crena d’in cuolm” (Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 169). Planta-Schorta, *op. cit.*, p. 156-157, consemnează următoarele variante ale toponimului corespunzător: *Furcla*, *Fuorcla*, *Furggla*; *Furgles*, *Fuorclas*, *Furglas*, *Forglis*, *Furglis*, *Furgglis* – care apar în numeroase sintagme (combinații cu adjective, substantive, prepoziții etc. cu valoare de toponime; Widmer, *Tavetsch*, p. 8 : *Fuorcla*, *Furcla*; Vieli-Decurtins, VRST, p. 823: *Fuorcla da Siat* (= germ. *Setter Furka*); Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 169: *Ella Fuorcla*. Cf. Jaccard, *Essai*, p. 176 (s.v. *Fourche*, *Fourches*), p. 180 (s.v. *Furcil*). Vezi și derivatul *furcletta* „Paßübergang”, în româna surmirană (Sonder-Grisch, *Voc. Surm.*, s.v.)

3. Varianta cu G- (*Gamatsch*) este atestată de Schlatter II, p. 21-26.

426: 1. Apreciat într-adevăr ca element preroman, *camox*, *-cem* „căprioară” este atestat în texte latinești relativ târzii (sec. V). REW₃, nr. 1555, îl citează fără asterisc și menționează următoarele reflexe, ca apelative: piem. *kamus*, val-ses. *kamoşa*, lomb. *kamoč*, engad. *kamuotsch*, friul. *kamuts*, tirol. *kyamorts*, fr. *chamois*, prov. *camos*, sp. *gamuza*, port. *camurça*, germ. *Gams*, *Gemse*. La acestea, Alexi Decurtins în LRC adaugă: surs. *camutsch*, engad. *chamuotsch*, surm. *tgamutsch*, suts. *tgamutsch*, *tgimutsch*, med.-tuj. *tgamoss*; tess. *camóss*, it. *camoscio*. Vezi și H.-E. Keller, *Les noms du cha-*

mois dans les Alpes, în „Vox Rom.”, 24, 1965, p. 88-105. Ca toponime retoromane, Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 65-66, citează: *Camosc, Camuotscha, Crap digl Tgamutsch, Begl Tgamotsch, Crap Camutsch, Crap di Camosc, Plaun dils Tgamutschs, Plaun dals Chamuotschs, Plaunca Tgamos, Salva Camos* etc. Jaccard, *Essai*, p. 69, citează topon. *Chamossaire* (în Elveția romandă), iar Schlatter II, p. 25: fr. *Chamois*. Cf. Battisti, *Gloss. topon. ates.*, nr. 353: *Gam(b)s*.

Pentru răspândirea toponimului românesc corespunzător, vezi *Căprioara, Căpriorul, Căprioarele* în MDGR, II, p. 289; Jordan, T., p. 450.

2. Pentru domeniul retoroman, vezi Schlatter II, p. 71-72: *Quadra, Quader* etc.; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 276-277: *Quader, Cader, Cadere, Queders, Queder, Quadru, Quäder...*, toponime (derivate din lat. QUADRUS, ca subst.) care se întâlnesc și în sintagme (combinat cu adjective, cu alte substantive etc., apoi ca derivate; vezi și p. 987; Widmer, *Tavetsch*, p. 25: *Quadra*).

3. Ov. Densusianu se referă la cei care, prin simpla prezență a lui *kodrë* în albaneză, considerau pe *codru* românesc provenit fie din substratul tracic, fie împrumutat din albaneză. Astfel, teza că rom. *codru* ar fi autohton, tracic, a fost susținută de B.P. Hasdeu (vezi C. Poghirc, *B.P. Hasdeu, lingvist și filolog*. București, 1968, p. 171, 175, 179; A. Vraciu, *Limba daco-geților*, Timișoara, 1980, p. 108, 109), de Al. Philippide (vezi A. Vraciu, *op. cit.*, p. 114, 117, 120) și de alții și a fost reluată, fără a fi demonstrată, de unii lingviști contemporani (vezi C. Poghirc, *Sur les éléments du substrat du roumain*, în DR, *Jahrbuch für ostliche Latinität*, Freiburg i. Br., I, 1973, p. 201; A. Vraciu, *op. cit.*, p. 110 și chiar de unii istorici (vezi Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi* (1976).², p. 21-22).

Cei mai mulți lingviști apreciază însă că rom. *codru* este de origine latină. Astfel, pentru Ov. Densusianu, *Etimologies romanes. Fr. Coron; roum. CODRU*, în „Romania”, t. XXVIII, 1899, nr. 109, p. 62-64: lat. **quodrum (*quodra)*, „a pénétré aussi en albanais où nous trouvons *kodrë* avec le sens de „montagne, colline”; după O.D., e posibil însă ca sensul de „munte, pădure” din românește să fie împrumutat din albaneză, iar lat. **quodrum* să nu fi supraviețuit în lat. din Dacia decât cu sensul de „bucată (de pâine)”; DHLR I, în Op. II, p. 88-89: prezența lui *o* (în *codru*) în locul lui *a* din lat. cl. este demonstrată prin derivate ale lui *quadrum*, unde *a > o* (ex.: v. fr. *coron*; friul. *Codroip, Coderr*; v. port. *quorenta, quoreesma*); prin glose de tipul *kođpa: codra quadra*; nomos: *codra*; prin n. pr. *Codratus, Quodratus, KođpaToç*; cf. DHLR II, în Op. II, p. 56, 58, 410, 739; CDDE, nr. 384, s.v. *codru* < lat. **quodrum* (= clas. *quadrum*) „carré” (nu se exclude ipoteza ca sensul de „munte” al lui *codru* să se fi dezvoltat sub influența albaneză; e posibilă însă și evoluția lui în română); REW₃, nr. 6921, s.v. *quadrus*; DA s. v. *codru*; G. Piccillo, *Considerazioni storico-semantiche sulle continuazioni di lat. QUADRA nell'area balcano-romanza*, în RLiR, t. 45, 1981, nr. 177-178, p. 146-147 (rom. *codru* < lat. **quodru* < *quadru(m)*). Forma alb. *kodrë* ar putea fi de origine românească).

427: 1. Vezi însă J. Bruch, *Der Wandel ya – yo im Latein*, în ZRPh. LVI, 1936, p. 376-387.

2. Holger Pedersen, *Neues und Nachträgliches*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen”, Bd. XL, N.F., Bd. XX, Zweites Heft (1905), 1907, p. 212-213: alb. *Kodrë* „Hügel” < rom. *codru* = lat. *quadrum*.

428: 1. Pentru toponimul *Codru*, pe teren românesc, cu derivate și compuse, vezi MDGR II, p. 550-553; Iordan, T., p. 86,451,475; Giurescu, *op. cit.*, p. 75-83, 279.

429: 1. Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 602, citează topon. *Tschup(p)*, ca derivat de la nume de familie. E posibil ca Ov. Densusianu să se fi referit la *Ĝup (Giup)*, nu la *Čup*, cum a înregistrat studentul D. Mărăcineanu în notițele sale de la curs. N-ar fi prima receptare eronată a unor termeni sau forme date de profesor. Vezi nota noastră asupra ediției și, **infra**, *Erata la cursul litografiat de studentul D. Mărăcineanu*.

REW₃, nr. 4610, s.v. *jūgum* „Joch”, alături de celelalte reflexe romanice, citează engad. *giuf* [=guf], friul. *yof*, dar nu vreo formă *Čup* sau *Ĝup*. Cf. și Planta-Schorta *Răt. Nam.*, II, p. 179, s.v. *jugum*; Decurtins, LRC s.v. *giuv* „Joch” < lat. *jugum*, menționează eng. *giuf*, surm. *giouv*, tess. *gióv*, it. *giogo*, fr. *joug*. Pe de altă parte, CDDE, nr.913, arată că sensul de „chaîne de montagnes” al lui *jug* e atestat și în latină. Vezi Densusianu, Ț.H., p. 66: *Žugu* (munte); vezi și p. 67. Cf. apelativele sursilv. *tschof* „Büschel, Busch, Schopf”, colectiv *tschoffa* „Dickicht”, engad. *tschiuf*, surm. *tschif*, suts. *tschef*, *tschof*, it. *ciuffo*, fr. *touffe* (Decurtins, LRC s.v. *tschof*) topon. surs. *Tschoffa* „uaul, pastira” (Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 181).

2. Schlatter II, p. 82-83, era de părere că numele de plantă lat. *juniperus* „der Wacholder”, devenit toponim, „hat sich in der romanischen Sprachen zu *Giop*, *Giob*, *Gioc*, Engadin, und *Gieb* im Oberland verkürzt”. Cf. însă REW₃, nr.4628a care explică întreaga serie de forme – valtell. *güp*, *gub*, ticin. *žüp*, *gip*, *gub*, wallis. *žup*, engad. de jos *gok* „Alpenrose”, engad. de sus *gop*, puschl. *gob*, valtell. *gub(a)*, germ. elv. *juppe* „Wacholder – din galicul *jūppos* „Wacholder”, etimologie acceptată și de Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 180 (s.v. *jūppos*), care consemnează și alte reflexe (ex.: surs. *giep*) și citează topon: *Blecs digl Giop*, *Plan digls Giops*, *Giuppa*, *Gioppa*, *Gioppas*, *Juppa*, *Aua de Giep*, *Pre da Giüp*, *Giüp*, *Giepia*, *Geppa*, *Giepa*, *Plan da la Jocca* (< JUPP-ICA ?), *Joccas*, *Juggahalda* etc.

3. Rom. *jep(i)* s.m. (pl.) este explicat în DLR: „Cuvânt străvechiu, de aceeași origine preromană, probabil celtică (*jupikellos* „jneapăn”) ca și *gëp*, *žip*, *žup*, *žüp* etc. din Alpii romanici (unde însemnează *Rhododendron ferrugineum* și *hirsutum*)”. DR V 798-799. Iar rom. *jneapăn* (cu var. *jneapăr*, *șneapăn*, *jinapăn*, *jireapăn*, *jneap* etc.) derivă din lat. *juniperus*, -um (cu varianta populară *jenipërus*) CDDE, nr. 903, s.v. *jneapăn*; REW₃, nr. 4624, s.v. *juniperus*; DLR, s.v. *jneapăn*; DHLR, II, în Op., II, p. 407, 411. Cf. Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 180, s.v. *juniperus*.

Pentru topon. *Jepi* (râu și piscuri), vezi MDGR, IV, p. 95-96; Iordan, T., p. 516-517. Vezi și topon. *Piciorul Jereapănelui*: Iordan, *op.cit.*, p. 340.

430: 1. Pentru răspândirea toponimului la retoromani, vezi Schlatter II, p.17: *Runcs*, *Rongs*, *Rangs* (nume de râuri); Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 292 ș.u. (etimolul: deverbalele *RUNCU, *RUNCĂ): *Run*, *Reun*, *Runc(k)*, *Rüing*, *Reunc*, *Raunc*, *Runch*, *Ronch*, *Runs*, *Runcs*, *Röncs*, *Reun(c)s*, *Reunz*, *Rungs*, *Rons*, *Ronz*, *Runz*, *Arungs*, *Runca(s)*, *Reunca*, *Rungge*, *Ronca*, *Roncha* etc.; de asemenea, în sintagme (în combinație cu adv., adj., subst. etc.) și în derivate; Götzinger, 1891, p. 42; Widmer, *Tavetsch*, p. 25: *Acla da Run*; Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 178: *El Run* (și *Runs*), *Run*, *Run Liung*, *Run Pervenda* (și *Run dil Prè*), *Runs*. Pentru *Les Ronques*, în Elveția romandă, și *Ronco*, din Ticino, vezi Jaccard, *Essai*, p. 392. Pentru etimologie, vezi Densusianu, Ț.H., p. 65 (unde se dau și alte indicații bibliografice; *Runc* „presupune un *RUNCUS, derivat postverbal din RUNCARE”); REW₃, nr. 7444, s.v. *rũncare* (rom. *runc*, friul. *ronk* etc. pleacă de la un derivat postverbal din lat. RUNCARE).

2. Pentru răspândirea pe teren românesc a topon. *Runc*, a derivatelor sale *Runc(u)șor(ul)*, *Runculețul*, *Runcurelul* etc. și a compuselor, vezi MDGR, V, p. 293-296; Iordan, T., p. 23, 361, 458; G. Popovici, *Runc. Glosă la o colecțiune inedită de documente moldo-câmpulungene*, în „Convorbiri literare”, XXV, nr.9, 1 dec. 1891, p. 705-716; Giurescu, *op. cit.* p. 32, 289-290. La aromâni, pentru *Aruncu*, *Arunga*, *La Runcu*, *La Rungu*, *Tu Arungu* etc., vezi Iordan, *op. cit.*, p. 23, nota 3. Pentru apelativul *runc*, în dacoromână, vezi DLR, s.v. *runc*¹ (etimonul, lat. RUNCUS, apare fără asterisc); Giurescu, *op. cit.* p. 32; pentru aromână, vezi Papahagi, DDA₂, s.v. *rúncu* (var. *arúncu*, *arúngu* și cu etimonul fără asterisc). Vezi, de asemenea, sinonimele lui *runc*: *curătură*, *laz*, *oaș*, *secătură* (*săcătură*) (DA, DLR; Giurescu, *op. cit.*, p. 32-33, 36). Pentru apelativul din română, vezi Decurtins, LRC., s.v. *run* „Rodland, Reute” și *runca* „idem” (cf. ib. ueng. *runc*, oeng. *runch*, surm. *runc*; tess. *rónch*, it. *ronco*).

434: 1. Într-o etapă mai veche, depășită, a cercetărilor etimologice românești, pentru românescul pisc s-a presupus un etimon ipotetic slav *pyskŭ. Cercetările mai noi nu confirmă o asemenea etimologie. DLR s.v. *pisc*² indică: etimologie necunoscută.

2. Spre deosebire de Ov. Densusianu, în REW₃, nr. 6545 și în Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 246-248 termenul retoroman este derivat din lat. *pŭts*- „Spitze”. Alături de reflexele din diferite dialecte italiene, sunt citate aici și formele retoromane: *piz* (engad.), *pez* (sursilv.) „Bergspitze” și friul. *pits* „Bergspitze; Fingerspitze” etc. Vezi și Decurtins, LRC, s.v. *péz*, engad.-surm. *piz* „Spitze, Zinke” etc. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 246-248, atestă și numeroase toponime de tipul *Piz* și *Pez*, folosite fie singure, fie în sintagme (cu adverbe, adjective, substantive, prepoziții etc.) sau sub forma unor derivate. Cf. Schlatter I, p.35: *Piz Bargias*, *Piz da Sterls*; Widmer, *Tavetsch*, p. 5: *Pez*; Decurtins, LRC., p. 1341: *Pez Avat*, *Pez Bargias*, *Pez Calandari*, *Pez Darlun*, *Pez Denterglatschers*, *Pez Durschin*, *Pez Git*, *Pez Mundaun*, *Pez Rodund*, *Pez Tgietschen*, *Pez Tumpiv*, *Pez Valrein* etc. Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 169, 174: *Si Pez Grisch*, *Si Pez Ner* etc. Thöni, Rum.-Surm. : *igl Piz Curvér* (p. 79), *igl Piz Cotschen* (p. 155); Scheitlin, *Pled Puter: il Piz Padella* (p. 36), *Süls Pizs Chalchagn*, *Morferatsch e Tschierva* (p. 163). Cf. Battisti, *Gloss. topon. ates.*, nr.1220: s.m. *pitz* „vetta di un monte”.

Tema lat. PĪCC- stă însă la baza unei forme *PĪCCULEUS, -UM (sau *PICULEUS), care a dat în românește toponimul *Picui(ul)* „pisc”, cu var. *Chicuiul*, *Păcuiul* (*P. lui Soare*, *P. de Jos*), *Pacuiul*, și cu derivate (*Picuiet* etc.). Vezi Densusianu, Ț.H., p. 54; idem, *Probl. topon.-onom.*, p. 134-135; Iordan, T., p. 39; cf. p. 41 (*Picul*, *Picoșul* etc.); MDGR, IV, p. 623. Cf. DLR, s.v. *picŭi*¹. Harri Meier, *Neue lateinisch-romanische Etymologien* (Bonn, 1980, p. 62-63), presupune existența lat. vulg. *pĭkkare „stechen” și *pĭccus (*bĭccus, *beccus) „Schnabel”.

437: 1. Pentru formele în discuție, REW₃ presupune două baze latinești distincte: *salicētum* (nr 7532) și *salictum* (nr. 7534), având exact același sens: „Weidengebüsch”. Din prima derivă : rom. *sălcet*, it. *salceto*, fr. *saussaie*, prov. *sauzedo*, port. (topon.) *Salzedo* etc. Din cea de a doua formă derivă: bergam. *saleč*, friul. *salet* și alte câteva forme dialectale italiene. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p.298, derivă toponimul român *Salez* din lat. *salictum*; alături de *Salez*, având aceeași origine, sunt citate și toponimele române *Saletg*, *Salet*, *Saleg*, *Salec*, *Saletga*, *Sáleza* etc. Schlatter II, p. 89, derivă, în schimb, pe *Salez* „Gemeinde Sennwald” din lat. *Salicetum*. Vezi și toponimele române *Saulcy* (< *salicetum*) și *Salettes*, la Jaccard, *Essai*, p. 547. Pentru apelativul românesc *sălcet* „pădure de sălcii”, vezi și Giurescu, *op. cit.*, p. 27.

Pentru derivatele lat. *salix*, *-ïcem* „Weide”, cu var. *salïcum, *-a*, vezi REW₃, nr. 7542; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p.299, s.v. *salix*; Decurtins, LRC surs. *salisch* „Weide” (*Salix*) din lat. *salix*, *-ice*, engad. *salsch*, surm.-suts. *salesch*, it. *salice*, fr. *saule*; DHLR, I, în Op., II, p. 148; Giurescu, *op. cit.*, p. 23.

Pentru toponimele *Salcia*, *Sălciile*, *Salcii*, cu derivatele *Sălciioara*, *Sălciuța*, *Sălciina*, *Sălteni* și în sintagme (compuse), vezi MDGR, V, p. 308-311, 332-334; Iordan, T., p. 99-100, 459; Giurescu, *op. cit.*, p. 299.

438: 1. Originea rom. *stâncă* este încă discutabilă din punct de vedere semantic. Formal, termenul poate fi explicat din sl. *stěnka*, derivat din v. sl. *stěna* „mur, rocher”. Vezi DHLR I în Op. II p. 256, 259, 269. *Stâncă* este folosit și ca toponim. Pentru răspândirea lui în această accepțiune (cu compusele și derivatele lui), vezi MDGR V p. 470-471; Iordan, T., p. 44,385, 389, 411-412.

2. Termenul retoroman este atestat și ca apelativ, în Schlatter I, p. 71: *sassela*, *sassiala*, *sessiala* „Felsenschutt, Geröllhalde”. Ca toponim, apare în formele: *Sursassiala*, *Sutsassiala* (Schlatter, *op.cit.*, p. 71-72), *Sissi*, *Saissiel*, *Sissil*, *Sassel*, *Sassal*, *Sassiel*, *Sassal*, *Sassella*, *Sassiala*, *Sassela*, *Sisseala* etc. (Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p.304, s.v. *saxum*, ca derivate cu sufixul *-ELLU*, *-ELLA*; tot aici se dau sintagmele în care apare toponimul: compuse cu adj., cu prep. etc.); *Sassiala* (Widmer, *Tavetsch*, p. 12).

3. Apreciem că forma înregistrată de studentul D. Mărăcineanu (*Valmutsch*) este coruptă. Schlatter, II, unul dintre izvoarele sigure ale cursului lui Ov. Densusianu, atestă forma *Valschmutt* (p. 52-53). Este posibilă și pierderea unei silabe: *Valcamutsch* „vlea căprioarei”.

4. Lat. *vallis*, în română, a devenit *val*, ca apelativ și în toponimie, chiar în compuse, de ex. *Valauta*, *Valbeala*, *Varchlusa* (cu *Val-* > *Var-*) etc., *Val Medel*, *Val Müstair*, *Val dil Crap* etc. Vezi Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 356-361, s.v. *vallis*; Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 182-183. Așadar, *-sch-* din *Valschmutt* aparține celui de al doilea element component al toponimului. Cf. REW₃, nr. 9134.

439: 1. Deoarece demonstrația ce urmează este o pledoarie pentru o temă de tipul *mutt-*, am modificat forma *-mutsch* din notele de curs ale lui D.Mărăcineanu (care poate fi acordată după coruptul *Valmutsch*, pentru care vezi nota penultimă) în *-schmutt*.

2. Tema *mütt-* „abgestumpft” este consemnată și de REW₃, nr. 5793, cu reflexul engadinez *muot* și cu altele apropiate în câteva dialecte italiene nordice și cu mențiunea „Ursprung dunkel, das Verhältnis zu den lat. Wörtern mit *-t-* ist nicht klar”. Schlatter II, p.52 și Decurtins, LRC citează verbul *smuttar*, cu același sens („stumpfmachen, die Spitzen und Kanten abbrechen”), încât ne întrebăm dacă Ov. Densusianu nu s-a referit, de fapt, la tema *smutt-* (care a putut deveni ușor *schmutt-*). Cf. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 213-215: s.v. *motta* „Erdhaufen”, de origine discutabilă.

441: 1. În ipoteza că totuși Ov. Densusianu s-ar fi referit, în cursul său, la toponimul *Valmutsch* (neconsemnat în izvoarele consultate de noi), atunci în partea a doua a compusului ar trebui să avem forma *Mütsch*, toponim care la origine este nume de familie (Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 579). O asemenea combinație ar contrazice explicația semantică pe care se întemeiază însuși Ov. Densusianu („o vale tăiată, ciuntită”).

2. Schlatter II, p. 42-43, atestă, într-adevăr, topon. *Valvastur*, *Valfastur* (și *Vasturbach*), pe care-l explică din *Val Vastorum* „das Tobel der Verwüstungen”.

Pe de altă parte, Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 888, trecând forma *Vastur*, *Fastur* în secția cu etimologii nesigure, afirmă că derivarea din VASTUS, VASTARE ar fi îndoielnică „doch ist Ansetzung eines Adjektivabstraktums *VASTORE bedenklich.”

446: 1. Gustav Körting, *Lateinisch-romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*. Dritte, vermehrte und verbesserte Ausgabe. Paderborn, 1907, nr. 418, s.v. *ălbülūs*. Ediția I apăruse în 1890-1891, iar a doua, adăugită și revizuită, în 1901. La ediția a II-a a dicționarului lui Körting, Ov. Densusianu a publicat o recenzie în „Romania”, 33, 1904, p. 272-288. Ciorna recenziei sale se păstrează la Biblioteca Academiei – București, Arhiva Ov. Densusianu, II, ms. 9.

2. REW₃, nr. 328, s.v. *albüla* „Weißfisch”; indicând un singur reflex (comasc. *ălbora*), autorul se întrebă: „Auch venez. *ălboro* „Rötling”?” (la fel în REW₂).

447: 1. Vezi TLF, s.v. *ablette*.

448: 1. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 613, înregistrează toponimul *Ălvra* (numele unei trecători și al unui râu care pornește din această trecătoare) în secțiunea dedicată cuvintelor cu etimologii discutabile și-l apropie de germ. *Albula*; variante dialectale: *Alva*, *Alvla*, germ. *Albala*, mai vechi *Elbala*, *Elbe* etc. Într-un studiu mai vechi (1921), R. Von Planta spunea: „Der Name des Passes kommt zweiffllos vom Fluß ber und nicht umgekehrt.” Fără să excludă posibilitatea derivării din lat. ALBULUS „weißlich”, autorul îl apropie totuși de germ. *Elbe* (în latină: *Albis*) și de grupa acestuia. J. U. Hubschmied îl deriva dintr-un *ALBARA. Termenii germani (oficiali) corespunzători în epoca actuală denumirilor române sunt: *Albula* (pentru râul *Alvra*), *Albulapass* (pasul *Alvra*) la Decurtins, LRC 1339, *Albulatal* (pentru *Val d'Alvra*) *ibid*.

2. Pentru *Alpi*, vezi Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 13-14, s.v. *alpis* (preroman) „Alp”, păstrat ca apelativ: română *alp*, lomb. *alp*, dar mai ales ca toponim retoroman: *l'Alp*, *Alp*, *Dalp* (< AD...), *Nalps* (< IN...), singur sau în combinație cu alte elemente (adv., adj., num., apelative etc.) sau în derivate cu -ELLA, -ICELLA, -ICULA, -INA, -ITTA etc.; de asemenea, la p. 377-378: *Alp* (germ.) „Bergweide, Alp”, care se întâlnește în numeroase combinații; p. 10, s.v. *alb-* (preroman) „Anhöhe, Berg”, care lipsește ca apelativ în retoromană, dar se păstrează în derivate cu sufixele: -ANNA, -ANNA+ -ACEA, -ANNA+ -ELLA, -ANNA+ -ITTU; Schlatter I, p. 33-35: *Alvier*; Widmer, *Tavetsch*, p. 26-27: *Alp Caschle*, *Alp Calmatsch*, *Alpetta* „das Aelpli”, *Alp Nalps* (< *Alp in Alps*); Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 165: *Sill'Alp Plaun*, *Sill'Alp da Schluein*, *Alp Sogn Martin* etc.; Decurtins, LRC s.v. *alp*; Peer, DRLT, s.v. *alp*; Sonder-Grisch, *Voc. Surm.*, s.v. *alp*; Thöni, *Rum.-Surm.*, p. 271: *alp*; Scheitlin, *Pled Puter*, p. 24, 194: *alp*; Jaccard, *Essai*, p. 8: *Alpe*. Cf. Planta-Schorta, *op. cit.*, p. 13, s.v. *albus*, -a (lat.) „weiß”, unde nu se face nicio apropiere de *Alpi*.

Pentru apelativele *àlpe*, *àlbe*, *àlm* s.f. „pascolo alpino; alpeggio”, Battisti, *Gloss. topon. ates.*, nr. 21, propune o origine germanică (germ. med. sup. ALBE; ALP).

Pentru toponimele românești cu tema *Alb-* (< adj. *alb*), vezi MDGR I 34-35; Iordan, T. p. 107, 117.

3. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 23, s.v. *ardere*, citează toponime retoromane din lat. ARSURA: *Arsoira*, *God Arsüra*, *Plan d'Arsüra*, *Arsüra*, *Darsüra*, *Arsüra cun Cua*, *Arsüras*, *Ursyrás*, *Plaun d'Arsüras* etc.; derivate cu sufixe de la ARSURA: *Arsüraset*, *Arsüratscha*, *Arsürellas*, *Ursaregls*; în documente, începând cu sec. al XVI-lea: *Arsüra*, *Ārsura* etc.

Vezi și Jaccard, *Essai*, p. 15, s.v. *Ars*.

449: 1. REW₃, nr. 682: *arsūra* „Brennen; Brand”; DHLR I în *Op.* II p. 164: lat. vulg. *arsura* (alături de românescul *arsură*, se citează retor. *arsūra*, it., prov. *arsura*, v.fr. *arsure*). Vezi și sursilv. *arsira* „Glut, Hitze; Durst, Nachdurst; Brand” (Decurtins, *LRC* s.v.). Cf. CDDE, nr. 79 (*arsură*); DA s.v. *arsură*.

2. Pentru domeniul românesc, vezi MDGR I p. 127-129: toponime cu tema *Ars-*; p. 129 : toponime de tipul *Arsura*, *Arsurile*; p. 130-131: toponime de tipul *Arșița*; Iordan, T., p. 23: toponimele *Ars(ul)*, *Arșiștea*, *Arsura*, *Arsurile*, *Arșița*, *Arșicioara*, *Arsătura*; p. 108-109, 315, 439; p. 23: arom. *Arsa*; Giurescu, *Ist. păd.* 2, p. 290: toponimele *Arșița*, *Arsuri*, *Arsura*, *Arsele*. Cf. CDDE, nr. 80 (*arșiță*); DA s.v. *arșiță* (II); Giurescu, *op. cit.*, p. 33, 35-36: *arșiță* „loc din pădure curățit prin foc” și sinonimul *jariște*, cu același sens).

450: 1. Jaccard, *Essai*, p.15, s.v. *Ars*, *Arson*. A se vedea în special . Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 22-23, s.v. *ardere* „brennen”, unde se citează numeroase alte toponime retoromane cu tema *ars-* (< part. *arsus*, -a), inclusiv derivate de tipul *ars* + sufixe (-ALE, -ELLA, -ENTARE, -ENT- + -ALE, -ICIU, -INU, -INA etc.).

452: 1. Vezi Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 47, s.v. *bos*: toponime retoromane *Plan Buer* (< BOVARIU), *Buaira*, *Botta Buera*, *Val Buera*, *Val Buăira* (< BOVARIA). Planta-Schorta, *loc. cit.*, nu atestă forma *Boairo*. Cf. REW₃, nr. 1180: *boarius* „Rinderhirt”; CDDE, nr. 171, unde, alături de românescul *boar* (*bouar*) „bouvier” (< lat. BO(V)ARIUS, -UM), se citează apelativele: friul. *boar*, it. *bo(v)aio*, vfr. *boier*, prov. *bovier*, cat. *bover*, sp. *boyero*, port. *boieiro*; DA s.v. *boar*. Pe teren românesc, toponimul *Boarul* se întâlnește foarte rar (MDGR I p. 478)

453: 1. Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 76: lat. *caprarius* „Ziegenhirt” (REW₃, nr. 1648), păstrat în apelativele engad. *chavrer*, surs. *cavrer*, *carè* și în toponimele *Crap Curè*, *Sass Chavrer*. Vezi și Decurtins, *LRC* s.v. *cavrer*.

2. Cf. Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 355 s.v. *vacca*: reflexele lui VACCARIU.

3. Vezi MDGR V, p. 726: toponimul *Văcarea*; p. 726-728: derivate din *Văcarea* (*Văcăreni*, *Văcărești*, *Văcăria*); Densusianu, Ț.H., p. 67: *Văcarea* (munte) < lat. *VACCARIA.

4. CDDE, nr. 249: *căprăreață* (băn.) „endroit où paissent ou se reposent les chèvres” < lat. *capraricia, -am (păstrat și în v. it. *caprareccia*); DA s.v. *capră*: *căprăreață* (< lat. pop. *capraricia) (băn.) „staul de vite, loc de odihnă pentru capre, loc de păscut caprele”; Th. Capidan, *Aromânii*, București, 1932, p. 145: arom. *căprăreatsă* și *căprăreadză* „locul unde dorm caprele, coșar de capre” < lat. *capraricia*. În toponimie, MDGR II p. 287: *Căprăreața*, *Căprărețele*. Pentru reflexele retoromane în toponimie ale lat. *caprarius* + -iciu, -icia, vezi Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 76.

454: 1. *Văcăreață* „staul, grajd (pentru vaci); loc unde dorm vitele vara” este considerat în DLR și în Ciorănescu, DER formație românească de la *vacă* + -ăreață. Vezi Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 355: reflexele retoromane ale lui VACCARICIU; cf. Jaccard, *Essai*, p. 484, s.v. *Vacheresse* toponimele respective din Elveția romandă.

2. Forma tip dată de Ov. Densusianu, *Cuira* reprezintă una dintre variantele ladinne. Formele romanșe sunt: *Cuéra* (sursilv.), *Coira* (surm.) *Cuoiră*, *Cuira* (lad.). Corespondentul german: *Chur*, cel francez *Coire*, it. *Coira*, capitala cantonului Graubünden (germ.), Grisons (fr.) sau Grigioni (it.) Formele vechi, atestate în documente: *Curia* (circa an. 280, sec. IV etc.), *Coera* (sec. VIII), *Coria* (sec. IX), *Churiae* (sec. XII), *Cuira* (sec. XIII), *Kur* (germ.; sec. XIII), *Chur*, *Coira* etc. Vezi pentru acestea: Planta-Schorta, *Răt. Nam.*, II, p. 658-659, s.v. *Chur*.

455: 1. S-a susținut în general că toponimul *Cuira*, *Cuera* etc. derivă din lat. *cūria* „Rathaus, Senatversammlung”. J.U. Hubschmied a respins însă această etimologie. Deoarece formele romanșe *Cuera*, *Cuoira* presupun un *-ū-* sau *-ō-* la origine, J.U. Hubschmied propune etimologia: gall.-brit. CŪRIA „Stamm, Sippe (= Teil einer größeren politischen Einheit eines Volkes)”, care provine din mai vechiul *KORJĀ, *KORA, înrudit cu i.-europ. *KORO, KORIO, de unde Κοίρανος „Heerführer, König, Herr” și v. germ. de sus *hari*, *heri* „Heer”. Vezi Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 107, 658-659; cf. și p. 123 (s.v. *curia*).

456: 1. Ov. Densusianu se referă la SAXUM ca apelativ. Vezi REW₃, nr. 7631; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 302-304, s.v. *saxum*. SAXUM s-a păstrat, în schimb, în toponimie. De ex.: *Enta Saissafratga* (< lat. *saxa fracta*), citat de Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 178.

2. De ex. în romanșă: *Crap*, cu var. *Grip*, *Grep*; *Crap da Bravuogn*, *Crapalv*, *Crap löng*, *Crap lung*, *Crap liuna*; *Grappelfirst*, *Grappel*, *Gräppelen* (la Schlatter I p. 69, 74-75). În Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 111-113 s.v. *krapp, se reproduc toponimele romanșe de tipul *Crap*, cu termenul singur sau asociat (cu adv., adj., subst., vb., prep. etc.); p. 113-114: derivatele cu sufixe de la *krapp (de ex., la p. 113, deriv. cu suf. -ACEU: *Carpatsch*, *Corpatsch*, *Bosch Crappasc*); cf. și p. 549 (s.v. *Crapp*); Widmer, *Tavetsch*, p. 16: *Crap Nair*; p. 41: *Crap Luther*; p. 17, derivate: *Carpels*, *Carpogls*, *Carpettels*, *Carpogls*; Decurtins, LRC p. 1339: *Crap Alv*, *Crap Combras*, *Crap da Bravuogn*, *Crap da Flem*, *Crap Glaruna*, *Crap Grisch*, *Crap Masegn*, *Crap Sassiala*, *Crap Ses*, *Crap Sogn Gion*, *Crap Surcombras*, *Crap Tgietschen*; idem, *Num. loc. Laax*, p. 166: *Crap Fraissen*, *Craps Gross* etc.; p. 181: *Sur Crap*, *Sut Crap*; p. 182: *Um Crap*.

457: 1. În engadină, sursilvană și surmirană: s.m. *crap* „piatră, stâncă”, s.f. colectiv *crappa* „stânci, pietriș”; engad. s.m. *grip* „stâncă; rocă”, s.f. colectiv *grippa* „stânci”, cu reflexele sursilvane *grep*, *greppa* (Oscar Peer, DRLT s.v., Gion Tschärner, *Dicziunari puter-tudasch* [Chur 2000] s.v., Decurtins, LRC s.v., Sonder-Grisch, *Voc. Surm.*, s.v.). De asemenea, în sursilvană există variantele *grep* (s.m.), *greppa* (s.f. colectiv) „Fels” (Decurtins, LRC s.v.). *Crappa* se întâlnește și în toponimia romanșă: *Crappa*, *Crappa Grossa* (Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 166), *Sil Gir la Crappa* (ib., p. 169).

2. Vezi, de asemenea, it. *crappa* „pietra, roccia”, piem., lomb. *crapa*, berg., bresc., giudic. *grapa*. În dialectul venet. *crèpa*, *grèpa* „masso, roccia” (G. F. Turato, D. Durante, *Vocabulario etimologico veneto italiano*, Padova, 1978, s.v.).

3. De ex.: Schlatter, *op. cit.*, I, p. 69.

458: 1. În ultimă instanță, lingviștii sunt de acord că termenul *krapp* „Stein” este un element preroman: REW₃, nr. 4759; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 111; cf. și p. 549 (s.v. *Crapp*). Pe de altă parte formele retorom. *crap(pa)* etc. sunt înrudite cu rom. *Carpați*, alb. *Karpë* „stâncă”, topon. sârb. *Karpata* și *Gorna Karpa*. Pentru acestea, vezi Iordan, T., p. 44-45, unde se dau și alte indicații bibliografice și Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la etimologia numelui propriu Carpați*, în SCL 2/1988, p. 163-166.

2. Schlatter, *op. cit.*, I, p. 78-81: *Davos*; Widmer, *Tavetsch*, p. 19: *Davos ora* (hidronim); Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 673-674, s.v. *Davós*, citează toponimele romanșe variante *Tavau*, *Tavo* („Landschaft mit Kreis und Gemeinde am Oberlauf des Landwassers”); frecvent atestat în documente (începând cu sec. al XIII-lea) cu inițiala *T-*; Decurtins, LRC, p. 1342, topon. *Tavau* (denumirea germană: *Davos*); Decurtins, *Num. loc. Laax*, p. 167: topon. *Davos Baselgia*; Thöni, *Rum.-Surm.*, p. 29, 309: *Tavo* (= *Davos*).

459: 1. În engadină, cuvântul circulă în formele *davó*, *davóus*, ca adverb („hinter”) și ca prepoziție („hinter”). Vezi Peer, DRLT s.v. În romanza surmirană, *davos* are, de asemenea, pe lângă alte valori, și pe aceea de adverb („hinter, dahinter”) și de prepoziție („hinter”). Vezi Sonder-Grisch, *Voc. Surm.*, s.v.; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p.264. În sursilvană *davos* este adverb, prepoziție, adjectiv și substantiv. Vezi Decurtins, LRC s.v.

2. În engadină, cuvântul are formele *davant*, *davaunt* și este adverb („vorn, davor”) și prepoziție („vor”). Vezi Peer, *op.cit.*, s.v. În Surmeir, *davant* este, de asemenea, adverb și prepoziție. Vezi Sonder-Grisch, *Voc. Surm.*, s.v., Thöni, *Rum.- Surm.*, p. 191-281. În sursilvană: *davont* (Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p.1, s.v. *abante*), *davon* „vorn, davor, vor” are valoare de adverb, adjectiv și prepoziție (Decurtins, LRC, s.v.).

3. REW₃, nr.6684, s.v. *pöst*; nr. 9247, s.v. *vërsus*.

461: 1. *Davos* a mai fost explicat ca derivând din *de + avorsus; de post + avorsus; tubus „Tobel” > *tovum*. Vezi Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 264 (s.v. *post*), 673-674 (s.v. *Davós*). Iar *dava(u)nt*, *davon(t)* se explică din *de + abante*. Planta-Schorta, *op. cit.*, II, p.1 (s.v. *abante*).

463: 1. *Ferporta* nu este atestat în Planta-Schorta, *Rät. Nam.* (vezi II, p. 139 s.v. *ferrum*; p. 263 s.v. *porta*). Vezi și REW₃, nr.3262 (*fërrum*); nr. 6671 (*pörta*).

464: 1. Vezi Porțile de Fier, în MDGR V, p. 60-61.

2. În toate idiomurile romanșe (surs., engad.,suts., surm.), *fiergia* „Radschuh, Bremskette”. La Decurtins, LRC s.v. < **ferrea* care vine din *ferreus* „eisern”. Vezi și REW₃, nr.3259, s.v. *fërreae* „eiserne Fesseln”.

3. REW₃, *loc. cit.*

465: 1. Iată toponimele romanșe derivate din lat. *gemellus* „Zwilling”, consemnate de Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 161-162: *Schumiala*, *Sch(u)mials*, *Schimellas*, *Giumella*, *Alp de Giümella*, *Pass di ~*, *Piz de ~*, *Piz Dschimels*, *Piz Giümeis*, *Piz Giumei*. Cf. Jaccard, *Essai*, p. 544: toponimul *Les Gémines*, în Elveția romandă. Cf., în toponimia românească, *Geamăna*, *Geamănul*, *Gemena*, *Gemen*: MDGR III, p.495-499; DHLR I, în Op. II, p. 299.

2. REW₃, nr. 3721 (s.v. *gëmöllus*); Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 161-162 (s.v. *gemellus*), care citează apelativele romanșe: (pl.) *dschimels* (engad.), *schumials* (sursilv.). Vezi și Decurtins, LRC s.v. *schumi*. Cf. rom. *geamăn* < lat. *gëminus* „Zwilling” (REW₃, nr.3723; DA, s.v.; CDDE, nr. 722, s.v.).

466: 1. Totuși fonetismul primitiv s-a păstrat în unele forme romanice: it. *gemello*, prov. *gemel* (REW₃, nr.3723).

467: 1. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 168: lat. *grumus* „Erdhaufen, Hügel” lipsește ca apelativ în romanșă; se păstrează, în schimb, ca toponim simplu: *Grüm*, *Doss da Grüm*, sau în derivate: *Grumel*, *Grümel*, *Grimmels*.

2. REW₃, nr. 3889, s.v. *grūmus* „Erdhaufen, Hügel”; sunt citate și derivatele: arom. *zgrunire* „die Erde aufwühlen”, lyon., for. *s’agrumi*, fr. sud. *s’agrüma* „sich ducken”.

3. REW₃, nr. 3887 s.v. *grūmulūs* „Hügelchen, Klümpchen”. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 168 s.v. *grumus*, citează, ca reflex probabil al lui *grumulus*, toponimul romanș *Grimmels*.

4. Cercetările mai noi au demonstrat că lat. *grumus* s-a păstrat totuși și în câteva arii lingvistice izolate sau laterale ale limbii române, unde a dezvoltat o serie de derivate. Vezi D.Loșonți, *Grum, grumur și derivatele lor*, în CL XXII, 1977, nr.2, p.187-190;

T. Teaha, *Lat. grumus în română și în limbile romanice*, în *rev. cit.*, nr. cit., p. 235-238; XXIII, 1978, nr. 1, p. 83-85.

5. Este sigur că Ov. Densusianu s-a referit la vb. *grumurá* „a îngrămădi ceva într-un loc”. Vezi D. Loșonți, *art. cit.*, p. 190; T. Teaha, *art. cit.*, p. 236 (termenul este atestat într-o colindă din Ardeal culeasă de Al. Viciu). A se vedea și cum e formulată fraza următoare a cursului lui Ov. Densusianu.

468: 1. Arom. *grúmur* „grămadă” derivă din lat. *grumulus*, -um. CDDE nr. 771; Densusianu, Ț. H., p. 55; REW₃, nr. 3887; Papahagi, DDA₂, s.v. Vezi și nota precedentă.

2. Densusianu, Ț. H., p. 54-55, consemnând termenul *grumul'eu* (*grumud'eu*) „ridicătură de pământ, movilă”, afirmă: „derivă de sigur din latină, dar greu de explicat...; nu poate fi izolat de arom. *grumur* cu același înțeles și derivând din GRUMULUS; și de data aceasta terminațiunea nu este însă clară.” Pentru varianta în *-d'eu*, autorul presupune o contaminare cu scr. *gromada* (sau cu *grămadă*). „În orice caz, originea latină a acestui cuvânt ni se pare neîndoioasă, pentru că în nici o limbă străină nu întâlnim vreo formă care să-i corespundă (sârb. *grumen* „grămadă”, cu toată asemănarea de înțeles, nu poate fi luat în considerațiune)”. Vezi și REW₃, nr. 3887, unde, alături de termenul *grumul'eu* atestat de Ov. Densusianu, se citează, ca reflex al lui *grumulus*, și it. *grumolo* „Herz des Kohls”, iar ca derivate: rom. *grumura* „zudecken”, fr. *grumeau* „Klumpchen”. Pentru *grumuléu* „delușor, movilă” (pl. *grumuleie*), vezi și Radu Sp. Popescu, *Termeni entopici caracteristici Banatului, nordului Olteniei și sud-vestului Ardealului*, în CL XXIX, 1984, nr. 1, p. 63; iar pentru *grumuleu*, *grumudeu* și alte derivate, vezi D. Loșonți, *art. cit.*

470: 1. Cf. DA s.v. *grui*₁ „ridicătură de pământ, deluș...” (etimologie necunoscută); Densusianu, *Probl. topon.-onom.*, p.138: derivă pe *Grui* din lat. *GRUNIUM < vb. GRUNIO. Vezi și sursilv. *grugn* s.m. „Fels, Felskopf”, *grugna* s.f. colectiv „Felsen”: Decurtins, LRC s.v. *grugn II*. Vezi și MDGR III p. 655-657: topon. *Gruiul* (cu derivate și compuse).

2. REW₃, nr. 3921, s.v. *gürga* „Wasserstrudel”; Planta-Schorta, *Rät. Nam.*, II, p. 169, s.v. *gurga*, *gurses*.

3. Planta-Schorta, *loc. cit.*, înșiră mai multe toponime romanșe: *Gurg*, *Gurgs*, *Tuleu da ~*, *Gorga* etc. Printre derivate nu sunt trecute formații cu suf. *-ita*.

Lat. *gurga*, *gurses* nu s-a păstrat ca apelativ în romanșă. Cf. și toponimul din Elveția romandă: *Gourze* (Jaccard, *Essai*, p. 196). Vezi și apelativul românesc *gorgan* „grămădire de pământ pietros, movilă” (DA s.v.) și toponimele de tipul *Gorga*, *Gorgan(ul)*, *Gorgana*, *Gorg(o)anele*, *Gorgani* (cu derivate și compuse), în MDGR III p. 598-600; Iordan, T., p. 36.

471: 1. Dintre cele 3 cursuri ținute în 1913-1914 la Facultatea de litere a Universității din București, autorul se referă probabil la cursul *Fonetica limbii române*, care însă nu s-a păstrat în formă litografiată. Elementele fundamentale ale acestui curs trebuie căutate în diferite lucrări tipărite ale lui Ov. Densusianu (sinteze sau cercetări speciale). Iată ce susține lingvistul bucureștean despre *gărgăloș* (și variantele sale) în monografia lui dialectală *Graiul din Țara Hațegului*, apărută chiar în anul în care preda cursul de *Toponimie retoromană*: *gărgăloș* (*gărgălod*, *gărgăloz*) „gâtlej, mărul lui Adam” (comp. arom. *gărgal*, *gărgălan*, *gărgânar*) „derivă de sigur din latină, dar greu de explicat”; „prezintă o asemănare surprinzătoare cu v. it. *gargarozzo*, *gargalozzo* „gâtlej” și cu alte forme romanice înrudite ce presupun o temă latină *GARG- ...” „Plecând de la o temă GARG- ce ar corespunde gr. γαργαρέων (biz. γαργαρος) „omu-

șor”, tot nu este ușor de explicat cuvântul românesc în ce privește terminațiunea (tot așa de obscure ca derivațiune sunt și cele mai multe din formele romanice aparținând acestei familii)” (Densusianu, Ț.H., p. 54-55). Vezi și DA s.v. *gâtlej*, unde se citează, printre „alte forme”, derivatele din tulpina onomatopeică *garg-*, „foarte răspândită în limbile romanice”: *gârgoloș*, *gârgăloș*, (din *gârcl(e)an* + *nod*) *gârcălód*, *gârcliód*.

472: 1. Vezi REW₃, nr.3685, s.v. *garg* (Schallwort); Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p. 161 s.v. *garg* (Schallwort), citează apelativele derivate din această temă: v. it. *gargatto*, romanșe *giargiatta* (engad.), *gargatta* (sursilv.) „Schlund”, iar în toponimia romanșă: *Jarjatta*, *Giargiatta*, *Gargatti*, *Ian Gargotta*. Vezi în Decurtins, LRC s.v. *gargatta* „Kehle, Gurgel”, *gargotta* „Höhle, Schlucht; steinige Weg...”

2. Toponimul *Presul* este atestat în Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p.271 s.v. *prehendere*; iar *Präsura* în Schlatter II, p. 67-68.

473: 1. Vezi Schlatter II, p. 67-68, s.v. *Amplatur*, care derivă toponimele romanșe *Präsura*, *Perseira*, *Presüra(s)*, *Präsura nova*, *Presüras* etc. din lat. *prensura*. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p.271-272, s.v. *prehendere*, derivă din tipul *prehensura* toponime romanșe ca: *Parseira(s)*, *Parsoira*, *Parsira(s)*, *Impersura*, *Präsura(s)*, *Pursiras*, *Praseira*, *Prasiras*, *Prasera dadens* etc.

2. Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p.271 derivă toponimul *Presul* din lat. *prehensa* + suf. *-ulu*. A nu se confunda cu *Plessur* (numele unui râu), din *plud-tu-ra* (vechi retic) „Fluß”. Id. *ib.*,II, 260, 789 s.v. *plud-tu-ra*.

3. Vezi Schlatter, *op.cit.*, II, *loc. cit.*

474: 1. Înregistrând pe *cervus* „Hirsch” și reflexele sale romanice, inclusiv derivatele (de asemenea masculine), REW₃, nr. 1850, nu atestă femininul *cerva* și derivatele sale. Lat. *cerva*, ca apelativ, s-a păstrat și în romanșă din Engadina (*tscherva*), în surmirană (*tscherva*), în sursilvană (*tscharva*). Vezi Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p. 91; Decurtins, LRC, s.v. *tscharva*. Pentru românescul *cearbă* (< *cerba, -am < lat. clas. *cerva*), vezi CDDE, nr. 306; DA, s.v. *cerb*.

2. Lat. *cervus* și *cerva* s-au păstrat și ca toponime în teritoriul romanș: *Tsch(i)erv*, *Tschierva* (Schlatter, I, p.38), *Fantona dil Tscherv*, *Tschierv*, *Plaun da la Cierva*, *Funtana da la Cierva*, *Tschierva*, *Davos ~*, *Piz ~*, *Chemp di Cerv*, *Scerv* (Planta-Schorta, *Rät. Nam.*,II, p. 191); *Tschierv* (Decurtins, LRC., p. 1342). Pentru toponimele corespunzătoare pe teren românesc, vezi MDGR,II, p. 320-322 (*Cerbul*, cu derivate și compuse), 320-321 (*Cerboaica*), 322 (*Cerboanele*); Iordan, T., p. 376 (*Cerboanele*, *Cerboaia*).

Erata la cursul litografiat de studentul D. Mărăcineanu

Erorile strecurate în versiunea litografiată a notelor luate de studentul D. Mărăcineanu la cursul lui Ov. Densusianu sunt numeroase și foarte variate. În loc să se înșirăm în ordinea paginilor, considerăm mai util să le grupăm din punct de vedere tipologic. În felul acesta, se poate înțelege mult mai bine mobilul erorii și rațiunea formulării propuse de noi. Prezentăm, în continuare, principalele tipuri de erori, trimitând la paginile cursului litografiat. Vom folosi adesea semnul convențional >, căruia îi acordăm aici sensul: „a fost corectat în”.

I. Fonetisme ca: *senzul* (p. 412, 472), *preciz* (p.423), *a perzistat* (p. 455), *perzistența* (p.460, 466), *extenziune* (p. 467), în conformitate cu normele curente în scrisul lui Densusianu, au fost corectate astfel:

sensul, precis, a persistat, persistența, extensiune. La fel, formele *strein(ă)* (p. 429, 456, 469, 475 etc.), *cestiune* (p. 425, 447), *strimtoare* (p. 425), *dedea* (p. 424, 429), *se chiema* (p. 451), *adiectivală* (p. 465), *adiectivului* (ib.), *limbistic* (p.412, 418), *patrat* (p. 428), *genetiv* (p. 414, 441), *genetive* (p. 441), *eclesiastice* (p. 454), *eclesiastică* (p. 455), *supt* (passim) au fost modificate în: *străin(ă)*, *chestiune*, *strâmtoare*, *se chema*, *adiectivală*, *adiectivului*, *lingvistic*, *pătrat*, *genetiv*, *genetive*, *ecleziastice*, *ecleziastică*, *sub*.

II. În **domeniul morfologiei**: *curățit* (p. 452), *să aparție* (p. 433), *teritor* (p. 442), *dealmintrelea* (p. 473), pl. *cari* (passim) devin, în ediția noastră: *curățat*, *să aparțină*, *teritoriu*, *dealminteri*, *care*.

III. În ce privește faptele de limbă date ca exemple, **următoarele apelative au fost notate greșit**: *bassilica* (p. 418) > *basilica*; *Ba(s)silica* (p. 418) > *Basilica*; *valicela*, *valcela* (p.435) > *vallicella*, *valcella*; *saxelum* (p.438) > *saxellum*; *Alpii* (p. 448) > „*albi*”; *krap* (p. 456) > *crap*; *krapo* „stânci” (p. 457) > *crappa* „stânci”; supt fonetismul *ferč(e)a* (p. 464) > sub fonetismul *fiergia*; it., pg., sp. *gromo* (p. 467) > it., pg., sp. *grumo*; cf. fr. *grumau* (p. 467) > cf. fr. *grumeau*; forma dialectală *gargalot*, *gîrgăloț* (p. 471) > forma dialectală *gârgo-
loț*, *gârgăloț*; De la *presură* s-a putut ajunge la *plesur* (p. 473) > De la *presura* s-a putut ajunge la *presul*.

IV. **Nume proprii notate greșit**: *Gotzinger* (p.418) > *Götzinger*; *Basselga* (p. 418) > *Baselgia*; *Clus alp* (p. 421) > *Klusalp*; *Baselgia* (p. 419) > *Baselgia*; *Furkla* (p.424-425) > *Furcla*; *Gamač* (p. 426) > *Gamatsch*; *Petersen* (p. 427) > *Pedersen*; *Jacquard* (p. 438) > *Jaccard*; *Sasel*, *Sesel* (p. 438) > *Sassel*, *Sasel*, *Saisel*; *Schrader* (p. 441) > *Schlatter*; *Franc. Cuère* (p. 454) > *Franc. Coire*; *Plesur*, *Prasură* (p. 472) > *Presul*, *Präsura*; *Amplatur* (p. 473) > *Amplatur*.

V. În ce privește terminologia, am intervenit în cazul unor **expresii tautologice**, ca *nume toponimic* (p. 411, 418, 420, 421, 436, 459, 473 etc.) și *numire toponimică* (p. 419, 434, 447), pe care le-am corectat în substantive: *toponimic*, *toponim*, *nume topic*, respectiv *numire topică*.

VI. **Titluri de studii sau de periodice notate greșit**: *Die St. Gallischen Volksnahme* (p. 418) > *St. Gallische Ortsnamen und Verwandtes*; „*Zeitschrift für romanischen Forschungen* ” (p. 427) > „*Zeitschrift für vergleichende Forschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*”; *Jacquard*, *Toponimie franceză în Elveția* (p. 438) > H. *Jaccard*, *Essai de toponymie. Origine de noms de lieux habités et des lieux dits de la Suisse romande*, Lausanne, 1906.

VII. O serie de **false dezacorduri** (de fapt, construcții curente în graiurile muntene), ca: *se adăpostea* (p. 423), *se întâlnește* (p. 424), *se ținia* (p. 452), *se poate* (p. 473), la pers. a 3-a pl. sunt corectate, în conformitate cu normele limbii literare și cu scrisul autorului cursului, în: *se adăposteau*, *se întâlnesc*, *se țineau*, *se pot*. De asemenea, am stabilit acordul corect în construcțiile: *de proveniență necontestat latine*

(p. 443), *dat fiind noțiunile* (p. 469), prin formulările: *de proveniență necontestat latină; date fiind noțiunile*.

VIII. **Erori de conținut**, modificate ținând seamă de bibliografia la care se referă Ov. Densusianu sau pur și simplu de fapte⁶: „Peteresen [...] susținea că *codru* e un element preromanic. Cred, totuși, că nu putem primi această idee” (p. 427) > „Pedersen [...] susținea că *codru* e totuși un element romanic. Cred că putem primi această idee” ; „... găsim un derivat direct din *albus* > *albulus*, *albula* > bergamascul *alboro*; însă sigur d. Meyer-Lübke pune un semn de întrebare, fiindcă se îndoiește de această derivație” (p. 446) > „... găsim un singur derivat direct din *albus* > *albulus*, *albula* > comascul *álbora*; însă d. Meyer-Lübke pune un semn de întrebare în legătură cu venet. *álboro*, fiindcă se îndoiește de această derivație” ; „persistența numai în retoromană a formei cu *o*, *versos*” (p. 460): [unul dintre cititorii exemplarului litografiat al cursului, pe care l-am consultat noi (vezi, pentru aceasta, *Nota asupra ediției*), a anulat cuvântul subliniat și a suprascris, cu creionul, forma *versus*. În realitate, cum rezultă din context, emendarea corectă ar fi trebuit să fie: *vorsus*]; „funcția de prepoziție a lui *davos* și *davont* (p. 461) > „funcția de adverb a lui *davos* și *davont*”; „Într-un text avem *gruma* cu înțelesul de „îngrămădire, grămadă (?)”[sic] (p. 467-468) > „Într-un text avem *grumura* cu înțelesul de „a îngrămădi, a face o grămadă” ; „E lat. *gurga*, formă feminizată, + *itta* > *gurgitta*: fr. *gorge*, it. *gorga*” (p. 470) > „E lat. *gurga*, formă feminizată [din *gurgē*, *-itis* s.m.,] păstrată în fr. *gorge*, v. it. *gorga*; iar *gurga* + *-itta* > *gurgitta*”; „silaba inițială era *go-*; însă datorită imixtiunii cu alte forme, *go-* > *jo* (p.471) > „silaba inițială era *ga-*; însă datorită imixtiunii cu alte forme, *ga-* > *go*”.

IX. Unele **formulări telegrafice**, explicabile în cazul notelor de curs, au fost dezvoltate, cu mențiunea însă că **toate** completările noastre au fost încadrate în paranteze dreptunghiulare. Astfel, secvența: „*Clisura*” e și la noi = *clusura*” 422, 424, 441, 460.

X. **Formulări evident impropii**, cum sunt cele culese mai jos cursiv, au fost corectate precum urmează: „Etimologia dată [...] pentru numele comun [...] și pentru *cel toponimic* retoroman” (p.420) devine „... și pentru toponimul retoroman”; „sau *că* de departe avea aspectul de a fi în patru colțuri” (p. 428) devine „sau care de departe...”; „primind sufixul *-icia*, *au înmulțit* primele derivate” (p. 453) > „...s-au amplificat primele derivate”; „[Davos...] *situație* climaterică” (p. 458) > „... stațiune climaterică”; „o aceeași transformare fonetică” (p. 466) > „aceeași transformare fonetică”; „E un caz de persistența unei forme latine” (p. 466) > „... de persistență a unei forme latine”; „*ce-i dreptul*” (p. 466) > „ce-i drept”; „urme de păstrarea nu a simplului *grumus*” (p.467) > „urme de păstrare nu a simplului *grumus*”; „o extensiune mai întinsă” (p. 467) > „o extensiune mai mare”; „slavic *gromada*” (p. 469) > „slavicultul *gromada*”; „Partea I” (p. 470) > „Partea întâi”; „forma I” (p. 473) >

⁶ A se vedea și notele la text.

„forma întâi”; „numele toponimice [...] sunt foarte răspândite în toate *toponimiile* de pe teritoriile romanice în general”(p. 473-474) > toponimele [...] sunt foarte răspândite în toate teritoriile romanice în general”.

XI. **Erorile grafice, ortografice și de dactilografieră** au fost corectate tacit. În acest cadru, apreciem ca eroare de dactilografie structura „forme tipice” (p. 412) în loc de „forme topice”.

Am anulat parantezele drepte care încadrează fraza: „Românescul *sălcet* poate fi derivat de la *salce*, dar poate și din forma latină” (p. 436). În expunerea din pagina citată, parantezele nu au justificare.

INDICE LEXICAL

Albaneză

Karpë 38

kodrë 28, 29

Aromână

Arsa 35

Aruncu 31

Arunga 31

căprăreadză 36

căprăreatsă 36

gărgal 41

gărgălan 41

gărgănar 41

grumur 22, 40

Runcu 31

Rúncu 31

Rungu 31

zgurnire 39

Catalană

bover 36

Franceză

ablette 17, 34

Alpe 35

Ars 35

arseure 17

Arson 35

arsure 17, 35

basoche 25

biche 24

boier 36

chamois 12, 27

Chamois 28

Chamossaire 28

Chavril 26
Chevril 26
Clos 26
Cloux 26
Cluds 26
Cluse 26
Coire 18, 36
Coron 28
coron 29
gorge 23
Gourze 40
grumeau 22, 40
joug 29
jumeau 21
Les Gémines 39
Les Ronques 30
s'agrümá 39
s'agrumí 39
Saisel 15
Salettes 32
Sasel 15
Sassel 15
Saulcy 32
saule 32
saussaie 32
touffe 29
Vacheresse 36

Germană
Albala 34
albe 35
Albula 34
Albulapass 34
Albulatal 34
alp 35
Chur 36
Elbala 34
Elbe 34
Gams 27
Gemse 27
hari 37
heri 37
juppe 30
žup 30

Italiană
`albe 35

álbora 17, 34
álboro 17, 34
`alm 35
`alpe 35
arsura 35
basalka 25
baselega 25
baselga 25
baserga 25
bازلga 25
bo(v)aio 36
camóss 28
camoscio 28
caprareccia 36
caprile 26
ciuffo 29
Coira 36
crap(p)a 37
crèpa 37
gargalozzo 41
gargarozzo 41
gargatto 41
gemello 39
giogo 29
gióv 29
ǵip 30
giumela 21
ǵob 30
gorga 23
grapa 37
grèpa 37
greppo 19
grumo 22
grumolo 40
ǵub(a) 30
ǵüp 30
gurgitta 23
kabil 26
kamoč
kamosa 27
kamus 27
Ronco 13, 30
ronco 31
rónch 31
salceto 32
saleč 32
Saleč 14

salice 32
saliceto 14
senč 10, 26
šenĝ 10, 26
senĝ 26
žüp 30
Latină
Albis 34
Albula 16
albula 16,17, 34
albulitta 17
albulus 17, 34
albus 17, 35
ardere 35
arsura 17, 18, 35
Arsura 17
arsus 17, 35
basilica 10, 25
basis 10
boarius 35
bos 35
bovaria 18, 35
bovem 18
bovariu(m) 18, 35, 36
*camox, -cem 12, 27
capra 11,18
capraria 18
capraricia 18, 36
caprarius 36
caprile 11, 26
cerva 23, 24, 42
cervus 23, 41, 42
cingulum 10, 11
cingula 26
claudere 11, 26
clausum 26
clausura 26
codra 29
Codratus 29
cūria 18, 36
Curia 18
ecclesia 10, 25
El Run 30
ferrea 21
ferreum 21
ferreus 21, 39
ferrum 21

furca 11
*Furcatura 27
furcula 11
gemella 21
gēmellum 21
gēmellus 21, 39
gēmīnus 39
grumulus 22, 39, 40
grumūs 22, 39
grunio 40
grunium 40
gurga 23, 40
gurgēs, -itis 23, 40
im 23
jenupere 13
jugum 12, 29
juniperus 30
mutilus 15
*muttilus 15
*muttus 15
*mutteus 15
*picceum 14
*picceus 14
*pīc(c)uleus, -um 31
*pīkkare 32
* pīccus 32
pīts- 31
porta 21
prehensura 23, 41
pre(n)sura 23
quadrum 12, 29
quadrus 28, 29
*quodru 29
quodrum 12, 28, 29
*Runca 30
runcare 13, 30
*Runcu 30
*runcus 13, 30
runcus 18, 31
salicetum 14, 32
Salicetum 32
salictum 14, 32
salix 14, 32
saxa 15
saxellum 15
saxum 15, 19, 32, 37
vacca 18, 36

vaccaria 18, 36
vaccaricia 18
vaccariciu 36
vallis 15, 16, 33
vastare 16, 33
vasti 16
*vastore 34
vastus 16, 33
vastorum 15, 16
versus 20
vorsus 20

Portugheză
boieiro 36
camurça 27
grumo 22
quoreesma 29
quorenta 29
Salzedo 32

Provensală
arsura 35
bovier 36
Camos 27
gemel 39
sauzeda 32

Retoromană
alp 34, 35
Alp 34
Alp Calmatsch
Alp Caschle 34
Alp de Giumella 39
Alpetta 34
Alp Nalps 34
Alp Sogn Martin 34
Alva 34
Alvier 34
Alvla 34
Alvra 16, 34
Amolasur 23
arsira 35
Arsoira 35
Ārsura 35
Arsüra 17, 35
Arsüra cun Cua 35
Arsüras 35

Arsüraset 35
Arsüratscha 35
Arsürellas 35
Aua de Giep 30
Baselgia 10, 25
baselgia 25
Begl Tgamotsch 28
Blecs digl Giop 30
Boairo 18, 35
boar 36
Bosch Crappasc 37
Botta 35
Buaira 35
Buera 35
Cader(s) 28
Camosc 28
Camuotscha 28
camutsch 28
carè 36
Carpatsch 37
Carpegls 37
Carpels 37
Carpettels 37
Carpogls 37
cavrer 36
chamuotsch 28
chavrer 36
Coderr 29
Codroip 29
Corpatsch 37
Crap Alv 37
Crap Camutsch 28
Crap Curè 36
Crap di Camosc 28
Crap digl Tgamutsch 28
Carfil 27
Cavril 11, 27
Churiae 36
claus 26
Cleis 26
Clesura 26
Cleus 26
clis 26
Clis 26
Clisura 26
Clius 26
Cliusa 26

Clois 26
clos 26
Clus 11
clus 11, 26
clüs 26
Clüsa 26
Clusera 26
clusura 11
Clusura 26
Clüsüra 26
Coera 36
Coira 36
Coria 36
crap 19, 37, 38
Crap 37
Crapalv 37
Crap Combras 37
Crap da Bravuogn 37
  Crap da Flem 37
Crap Fraissen 37
Crap Glaruna 37
Crap Grisch 37
Crap Luther 37
Crap liuna 37
Crap löng 37
Crap lung 37
Crap Masegn 37
Crap Nair 37
Crappa 37
Crappa Grossa 37
Crap Sassiala 37
Crap Ses 37
Craps Gross 37
Crap Sogn Gion 37
Crap Surcombras 37
Crap Tgietschen 37
čub 13
Cuéra 36
Cuir 18, 36
cuira 19
Cuoira 36
Čup 12, 13, 29
Curia 36
Dalp 34
Darsüra 35
davant 38
davaunt 38

davó 38
davon 38
davont 20, 38
davos 20, 38
Davos 19, 20, 21, 38
Davos Baselgia 38
Davos ora 38
davóus 38
dschimels 39
Enta Saissafratga 37
Ferporta 21, 38
fiergia 21, 39
Furca 27
fuorcla 27
Furcla 11
furcla 11
furcletta 27
Gamatsch 12, 27
gamatsch 12
gargatta 41
Gargatti 41
giuf 29
Giumel 21
Garġett 22
garġett 23
Geppa 30
giargiatta 41
Giargiatta 41
Gieb 30
giep 30
Giepa 30
Giepia 30
Giob 30
Gioc 30
Giop 30
giouv 29
Gioppa(s) 30
Giuppa 30
Glasür
Gorġett 22
gorġett 23
giuf 29
Giumella 39
Giüp 30
Giüsüra 26
giuv 29
God Arsüra 35

ğok 30
ğop 30
Gorga 40
Grappel 37
Gräppelen 37
Grappelfirst 37
Grep 37
grep 37
Grimmels 39
Grip 37
grip 37
grugn 40
Grum 22
Grüm 39
Grumel 39
Grümel 39
Ėup 29
Gurg 40
Impersura 41
Jarjatta 41
Joccas 30
Juggahalda 30
Juppa 30
kamuotsch 27
kamuts 27
Klus 26
Klusalp 11,26
krap(p) 19, 37
krepo 19
kyamorts 27
lan Gargotta 41
Lasür 26
motta 33
muot 33
muts 15
mutsch 15
Nalps 34
Parseira(s) 41
Parsira(s) 41
Parsoira 41
Perseira 41
pez 31
Pez 31
Pez Avat 31
Pez Barga 31
Pez Calandari 31
Pez Darlun 31

Pez Denterglatschers 31
Pez Durschin 31
Pez Git 31
Pez Mundaun 31
Pez Rodund 31
Pez Tgietschen 31
Pez Tumpriv 31
Pez Valrein 31
pits 31
Piz 13, 31
piz 14, 21, 31
Piz Bargias 31
Piz Chachagn 31
Piz Curvér 31
Piz Cotschen 31
Piz da Sterls 31
Piz Giumei 39
Piz Gümels
Piz Padella 31
Plan Buer 35
Plan da la Jocca 30
Plan d' Arsüra 35
Plan digls Giops 30
Plaun dals Chamuotschs 28
Plaunca Tgamos 28
Plaun d' Arsüras 35
Plessur 41
porta 21
Praseira 41
Prasera dadens 41
Prasiras 41
Präsura 23, 41
Pre da Giüp 30
Presul 23, 41
Pursiras 41
Quäder 28
Quader 12, 28
Queder(s) 28
Quadra 28
Quadru 28
Rangs 30
Rongs 30
ronk 30
run 31
runc 31
runca 31
runch 31

Run dil Prè 30
Runcs 30
Rung 13
Runk 13
Run Liung 30
Run Pervenda 30
Saissiel 32
Salec 32
Saleg 32
salesch 32
salet 32
Salet 32
Saletg 32
Saletga 32
Salez 14, 32
Sáleza 32
salisch 32
salsch 32
Salva Camos 28
Sass Chavrer 36
Sassal 32
Sassel 32
Sassela 15, 32
sassela 32
sassiala 32
Sassiala 32, 33
Sassiel 32
Schimellas 39
Schumiala 39
Sch(u)mials 39
schumials 39
sclusett 26
sclusott 26
sessiala 32
Sil Gir la Crappa 37
Sill' Alp da Schluein 34
Sill' Alp Plaun 34
Sisseala 32
Sissi 32
Sissil 32
smuttar 33
sura 26
Sur Crap 37
Sursassiala 32
Sut Crap 37
Sutsassiala 32
Tavau 38

Tavo 38
tgamutsch 28
tgamoss 28
tgimutsch 28
tscharva 42
tschef 29
Tschengel 10, 25, 26
tscherva 42
Tscherva 23
Tsch(i)erv 42
Tschierva 42
tschif 29
tschof 29, 30
Tschoffa 30
tschüf 29
Tschup(p) 29
Um Crap 37
Ursaregls 35
Ursyrás 35
vacca 36
val 33
Valauta 33
Valbeala 33
Val Buăira 35
Val Buera 35
Valdavont 20, 21
Valdavos 20
Val dil Crap 33
Valfastur 33
Val Medel 33
Val Müstair 33
Valmutsch 33
Valschmutt 15, 33
Valvastur 15, 33
Varchlusa 33
Vasturbach 33
Verclisa 26
yof 29

Română
Alpi 17, 34
Arsătura 35
Ars(ul) 35
Arsura 35
arsură 17, 35
Arşicioara 35
Arşiştea 35

Arșița 35
arșiță 17
biserică 25
Biserică 25
boar 35, 36
Boarul 36
Capra 27
căprăreață 18, 36
Căprioara 28
Căprioarele 28
Căpriorul 28
Carpați 38
cearbă 42
Cerboiaia 42
Cerboaică 42
cerboaică 24
cerboaie 24
Cerboanele 42
cerboanie 24
Chinga 26
chingă 26
ciută 24
Clisura 11
Clisură 26
codru 12, 28, 29
Codru 29
curătură 31
Furca 27
Furcăriile 27
Furcătura 27
Furcitura 27
Furçoara 27
furcătură 11
gârcălód 41
gârcliód 41
gârgăloț 23, 41
gârgoloț 23, 41
geamăn 39
Geamăna 39
Geamănul 39
Gemen 39
Gemena 39
gorgan 40
grămadă 40
Grui 40
grum 39
grumud'eu 22, 40

grumul'eu 22, 40
grumur 39
grumura 22, 39, 40
jep 13
jepi 13, 30
Jepi 30
Jepii 13
jneapăn 13, 30
jug 29
laz 31
oaș 31
Păcuiul 32
Piciorul Jereapănului 30
Picoșul 32
picúí 32
Picui(ul) 31
Picuiet 32
Picul 32
pisc 14, 31
Porțile de Fier 21, 38
Runc 13,31
runc 30, 31
Runculețul 31
Runcurelul 31
Runc(u)șor(ul) 31
salce 14
Salcia 32
Sălceni 32
sălcet 14, 32
Sălcina 32
Sălcioara 32
Sălcuța 32
secătură 31
stâncă 15, 32
vale 15
Văcare 18
Văcarea 36
văcăreață 18, 36
Văcăreni 36
Văcărești 36
Văcăria 36
Žugu 29

Sârbă
Gorna Karpa 38
gromada 40
grumen 40

Karpata 38

Slavă
stěna 32
stěnka 32

Spaniolă
boyero 36
gamuza 27
grumo 22